

АРХИНАА
арсажа
шадаха

6 н.

ОЮУТАДАЙ
зунай 13 н.
нуралсал-аяншалга

1921 оной
декабрийн
21-нээ гарана

Буряад ҮНЭН

Бүгэд арадай сонин

2012 оны
сентябрин 6
Четвэрт

№ 35 (21883)
(798)

Намарай эхин
шара бишэн
нарын 21
гарагай 5
www.burunen.ru

ДУЛМА ВАНЧИКОВА: «ШАНДА БЭШЭ, МАГТААЛДА ХҮРТӨӨБ»

Ага нюотагта унгэрхэн “Алтарганын” нааданда би Москва хотод ажагуудаг буряадуудай команда тулөөлжэ, арадай дуунай харалганд хабаадааб. Би тайлан дээрэ гараад хэлэжээ эхилбэб:

- Ага нюотагайхид, айлаймаг, түрэл гарал, хүндэтэй айлшад, угсаа хүндэтэй жюри! Та бүгэдье Таптаанай нюотаг тоонтооноо гаранан, Бодонгууд омогой, Баанхитан угай, мүнөө Москва хотод ажагуудаг Ванчиккова Дулма амар мэндье хүргэнэб! Уреэлээ хэлэхьемни зүвшөөгт:

Адуунда атархан ардагайнгаа Амыен мэдүүлэн унаарийты, Алтан шаргал наран доро Алдартар наанайнгаа жаргаарийты.

Хүдэрхэн түмэрхэн машинаяа

Хүнгэхэнээр жолоодон унаарийты, Хүрьхэн алтан дэлхэй дээрэ

Хүгшэртэр наанайнгаа жаргаарийты,

- гэж эрэллээд, түрэхэн нюотагайнгаа арадай дуудлааб:

Ардагайм туруу хатуужуулжсан

Ага, Таптаанайм шулуун харгы,

Айдархан бэйэм хүмүүжүүлжсан

Аба эжы хоёрни.

Эмнигэйм туруу хатуужуулжсан

Эбэр Алханын шулуун харгы,

Энээхэн бэйэм хүмүүжүүлжсан

Эжы аба хоёрни.

*(Түгээхэльни
9-дэхи тоураа).*

СтройПлощадка

Торгово-выставочный комплекс

Бетон и
железобетонные изделия
Керамика печной,
шамотный

Тротуарная и
облицовочная
плитка
Бетонные заборы

Емкости
из полипропилена,
бассейны
Газоблок,
шлакобетон

ТАКЖЕ В ПРОДАЖЕ:
металлическая и профнастил

ТЦ Домашний мастер, цокольный этаж
68-46-33, 20-44-94

Grace Оптовый центр

г. Улан-Удэ, ул. Лимонова, 14
т. (3012) 44-90-58, 44-62-33
e-mail: grace-kom.meb@mail.ru

- КАБИНЕТЫ ДЛЯ РУКОВОДИТЕЛЕЙ И СОТРУДНИКОВ
- КРЕСЛА, СТУЛЬЯ, ДИВАНЫ
- ШКАФЫ МЕТАЛЛИЧЕСКИЕ, СТЕЛЛАЖИ, СЕЙФЫ
- ШКОЛЬНАЯ МЕБЕЛЬ

ДОСТАВКА И СБОРКА - БЕСПЛАТНО !

- БУМАГА
- КАНЦЕЛЯРСКИЕ ТОВАРЫ
- ШКОЛЬНЫЕ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ
- РАСХОДНЫЕ МАТЕРИАЛЫ
- ТОВАРЫ ДЛЯ ОФИСА

СКИДКИ!
ОТСРОЧКА ПЛАТЕЖА!
ДОСТАВКА!

ИЩЕШЬ **КОМПЬЮТЕР** ДЛЯ УЧЁБЫ?

КУПИ У НАС И

ВЫБЕРИ ПОДАРОК!*

ФРИКОМ

ФИРМЕННЫЙ МАГАЗИН
**КОМПЬЮТЕРЫ
& ОРГТЕХНИКА**

**19 ЛЕТ РАБОТАЕМ
для вас**

www.freecom.ru

44-28-78

ул. Гагарина, 20

*подробности на местах продаж, с 29 августа по 31 октября

ХҮНДЭТЭ УНШАГШАД!

Буряадийн нийслэл хото Улаан-Удэйн түрэхэн үдэрэй ехэ нийр наадан эдэ үдэрнүүдтэ болохонь. Уужам тэнюун буряад дайдын ороин одон болон тодорхон, бултанаймнай дура зүрхье буляан түрэл һайхан хотомнай хэтийн хэтэдэ ургажа, һалбаржа байхань болтогой!

Холын солото түүхьең үргэлжлүүлхэ, алдар нэрыең дахин дахин суурхуулха бэлигтэй, зоригтой хүбүүд, басагад хүмүүжэн үргаг лэ! һайндэрөөр, хүндэтэ нүхэд!

“Буряад үнэн”
Хэблэлэй
байшанай
ажалшад.

2012 оной сентябрин 1-дээ Россиин Буддын шажнай Заншалта Сангхын Толгойлогшо, Бандида Хамба лама Дамба Бадмаевич Аюшеев тэбхэр 50 нахатай болобо. Энэ ойн баяраар Россиин Федерации, Буряад Республикин засаг түрэ, нийтийн эмхи зургаанууд халуунаар амаршалнан байна. "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанай ажалшад августын 31-нэй үдэр иимэ амаршалга-бэшэг эльгээбэ:

**Россиин Буддын шажнай
Заншалта Сангхын Толгойлогшо, Бандида
Хамба лама АЮШЕЕВ Дамба Бадмаевичта**

ЭРХИМ ХҮНДЭТЭ

МАНАЙ БАНДИДА ХАМБА ЛАМА!

50 наханайнгаа алтан ой угтажа байсан Тандаа үнэн зүрхэнэй халуун амаршалга хүргэнэбди. Танай ойн баяр – бидэнэрэй, бүхын арад зоной баяр мүн.

Бурхан багшины Ном нүргаалын һөргөэн дэлгэрүүлнэй ашаар зоной сэдьхэл ариуудхан номгодхого, орон доророо энхэ тайбан байдал мандуулха талаар танай бэелүүлж байгаа абыаслиг ажал России гүрэнэй дээлнин засагай, бүхын үзэгтэн, жиндагуудай зүгнээ үндэрөөр сэргэгдээгэйн мэдээжэ. Эрхилжэ байдаг улзы дэмбэрэлтэ ажалдатнай улам ехэ эршэ дэлисэ, абыас зориг, арад зоной үргэмж, ашатын ехэ буюн хүсэн манай амаршалгын хүлээн абахьетнай гүнабди.

**"Буряад үнэн"
Хэблэлэй байшанай
ажалшадай зүгнэе
генеральна директор-
ахамад редактор
Э.Д.ДАГБАЕВ.**

2012 оной августын 31.

ГОРЬКИЙ МИКРОРАЙОН РУУ ОШОДОГ ХАРГЫ ХЭЗЭЭ ЗАНАБАРИЛАГДАХА ГЭЭШЭБ?

УЛААН-ҮД хотын Горький микрорайон руу ошодог түмэр харгы алгадан гарадаг автомашинын харгы мүнөө үедэ хотын эгээл олон машинийн үймэлдээнэй газар болоод байна. Бүхэли зунаа шахуу эндэ харгы заанабарилагдана, зүгээр харгын зурилдөөн нуладанагуй. Энэ харгы барилгын болзор оло дахин һэлгүүлэгдэдэг. Тийгэжэ одоол бүтээгдэхэ болзорын Буряад Республикин толгойлогшо Вячеслав Наговицын илгэжэ тайлбарилба:

- Сентябрь нарын һүүл багаар Россиин түмэр харгынхид энэ һалбарияя заанажа, бидэндэ үгэхэ.

ажал хэжэ, энэ харгы нээгдэх юм,- гэжэ Вячеслав Наговицын тэмдэглээ.

Түмэр харгын энэ переезд 4 зурагар харгытай байха. Түмэр замаа харгы 800 метрээр үргэдхэгдээд, автомашинууд поездын гарахада, тэндэ зогсожо хулеэгээд, үдаань түргэн замаа үргэлжлүүлдэг байха. Бүхидөө энэ ажал ябуулха хэрэгтэ 36 миллион түхэриг гаргашалагдаха.

МҮНГЭН ДАРХАНАЙ ҮЗЭМЖЭ ДЭЛГЭГДЭХЭН

ЦЫРЕНЖАЛ САМПИЛОВАЙ нэрэмжэтэ уран наиханай музейн дэргэдэ уран зурашан Булат Жамбаловай «Мүнгэн уран урлал» гэхэн хубин үзэмж дэлгэгдэхэн. Энэ выставэх хадаа мүнгэн уран дарханай 60 наханай ойн баяртаа зориулагдана.

ШЭНЭ БАРИЛГАНУУД ШАЛГАГДАБА

Буряад Республикин толгойлогшо Вячеслав Наговицын Улаан-Үдэдэ эрхилэгдэхэ байсан барилгануудые: Балтахиновай болон Куйбышевай гудамжануудай холбоон, Удэ гол дээгүүр баригдаха шэнэ хүүргэ болон онкологийн шэнэ диспансер гээд харюусалгатаа турбан барилгануудые эрьеен шалгаба.

БАЛТАХИНОВАЙ БОЛОН КУЙБЫШЕВАЙ ГУДАМЖАНУУДАЙ ХОЛБООН

Улаан-Үдэ хотын дэлгүүр дээрэ автомашинын ябадал хүнгэдхээ зорилготой шэнэ харгы барилга хотын түрэхэн үдэртэ дашаарамдуулагдан нээгдэхэ тусэбтэй бэлэй. Харин мүнөө энэ үдэртэ тааруулагдан, ажалай харгы нээгдэхэн.

- Хото соогуур автомашинын ябадал энэ руу нээхэмний. Энэ бүхын барилгын энэгээ бэшэ, юр машиний ябадал нээгдэхэн. Хүн зондо харша болохо байнгуй, түргэн харгы нээгээд, саашанхи гоёлтын, болбосон түхэлэй ажалын ябууд хэгдэнэ бээзэ,- гээд, Вячеслав Наговицын тайлбарилба.

“Энэ харгын нээгдэхэдэнь, машиний үймэлдэөн нуладаха, удаан харгы дээрэ машинанууд тогтоож, бээзэ хулеэлгэн болихо бшуу”, - гэжэ толгойлогшо онсолбо.

ҮДЭ ГОЛ ДЭЭГҮҮР ШЭНЭ ХҮҮРГЭ БАРИГДАХА

Хойто жэлхээ Удэ гол дээгүүр кварталнуудые Кирзаводтой холбоон шэнэ хүүргын барилгада бэлэдхэл эхилхэ. Приренэ гудамжа дээрэ хотын захиргаанай барилгашад энэ барилгын проект толгойлогшын хараада табиба. Энэ проектын бүхын гараша 2,6 миллиард түхэригэй гэжэ тоологдоходонь, толгойлогшо Вячеслав Наговицын:

- 350 жэлэй ойн баяртаа дашаарамдуулагдан, путепровод үргэдхээх хэрэгтэ 2 миллиард мүнгэн гаргашалагдахаа тухай хэлсээ һэн, харин танда энэ ехэхээгээ 2,6 миллиард түхэригэй гараша хэхэ гэхэ хэлэнэт. Энэтнай үнэн гу? - гэжэ һонирхоо.

Проектын ёхоор, кварталнуудаа ябайсан машинанууд голой эрьеэр түмэр харгы доогуур гарадаг болохо. Тийгэжэ автомашинын харгы дээгүүр түмэр харгы барилдахаа. Энэ тус барилгын эгээл хүшэр хэхэ болоно. Тиймэнээ “эртээнээ түмэр харгын албантаа хэлсээ баталгаты” - гэжэ толгойлогшо заабарилаа.

Мун энэ хүүргэ тусэблэлгэдэ 113-дахи кооперативай гаражнууд наалта болоно.

- Энэ асуудал мүнөөнхөө шидхэжэ, 500 гаражнуудые эндэхээ абаахын тутаа бултын баатгаахаа талмай хэрэгтэй, - гэжэ толгойлогшо онсолбо.

Ерэхэ жэлхээ проектно-сметэе дансанууд бэлдэгдэжэ, 2014 онноо 2016 он хүрээтэр шэнэ хүүргэ баригдажаа дүүрэх ёнотой.

**ШЭНЭ ТҮХЭЭРЭЛГЭТЭЙ
ОНКОЛОГИЙН ДИСПАНСЕР
НЭЭГДЭХЭ**
Республиканскаа больницин бүридэлдэ шэнэ онкологийн диспансер баригдажаа байна. Тэрэндэе ехэ анхаралтайгаар Вячеслав Наговицын шалгаба. Энэ хэрэгтэ үнгэрэшэжэ лэй орошиор 500 миллион түхэриг

үлэшшээн байгаа. Гэбэшье нүгөө 500 миллион түхэриг баал һомологдоо. Тийгэжэ барилгаа графитгаа оробо бшуу. Барилгашад болон эмшэдэй хэлэнээр, шэнэ түхээрэлгэ октябрин тэн багаар асарагдахаа, шалгабарийн, хүсэндэ оруулалтын ажал һарын туршада хэгдэхэ юм. Мунөө дээрээ халуун үхаар, дулаагаар хангаглын сорго бүтээгдээд, янзлан шэмэглэхэ ажалнууд үлэхэ.

- Декабрь нарын 1-дээ энэ эмнэлгийн корпус хүсэндээ ашаглагдажаа эхилхэ ёнотой, - гэжэ толгойлогшо тэмдэглэбэ. - Энэ түхээрэлгэ хадаа онол аргын эгээл һүүлшүн гүн ухаанай һүлдэ гээшэ, тийгэжэ рак үвшентэн түргэн мурөөр, наин шанартай арга, холо Москва ошонгуй, нутаг дээрээ абааха аргатай болоно.

Вячеслав Наговицын хэлэнээр, энэ шэнэ түхээрэлгэ хадаа, мунөө хэрэглэж байсан аппараднаа ямар илгатай бэхжээ, оршон тойронхи зондо отголон хортото ёхор нүүлэлхэгүй. Халта бээзэ һарюу табяад байвал, аппарат хүдэлхэгүй. Тон зүб мурөөр, хэрэгтэй органда табижа, аппарат хүдэлдэг, үнэн тайлбари үгэхэ хэрэгсэл болоно. Имэ шэнэ онол аргаар хүдэлдэг түхээрэлгэтий клиникдүтэ байсан регионуудай болон Монгол гүрэнэй үвшентэнни аргалха аргатай байханаа мэдүүлбэ.

**Цыргема САМПИЛОВА,
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ
фото-зураг.**

ТОБШО ҺОНИН

ХҮҮГЭДЭЙ ДЭЭДЭ-ҮДЫН ЯАРМАГ ҮНГЭРХЭ

ЗАБАЙКАЛИИН арадуудай Этнографическаа музей уран һайханай нүргулинуудай, дундаа нүргулинуудай болон үран дархашуулай хүсөөр “Хүүгэдэй Верхнеудинска яармаг-2012” гэхэн хэмжээ ябуулга эмхидхэнэ. Соёл болон түүхээ заншал, арадай уран урлал болон аяншалга хүгжээх болон эрдэм мэдэсэ шудалалгын онол аргаар үхижүүдээ эдэ бүгэдэнтэй танилцуулхаа зорилгонууд табигдана. Байгша оной сентябрин 22-то болох энэ яармагтаа соёлын уран урлал, хүгжэм, дуу хатар эрхилдэг элдэб шэглэлэй эмхинүүд х баадахаа зэргэтэй.

Цыргема САМПИЛОВА.

Республикин аймагуудай ажакынуудаар абаажа хараахада, үбхэ ногооной, таряанай ургаса жэгдэ бэшэ. Жэшээлхэдэ, Бэшүүрэй аймагай зарим нюотагуудаар нуга сабшалангай ургаса һайн, харин зарим тээн тулюуршаг. Хабар, зунай сагта жэгдэ бэшээр ороон хураа борооно боложо, нуга сабшалангай, тарялангай ургаса илгаатай. Елань нюотагта жэл бүри ороон таряа, гэршиг хэс таридаа юм. Тэжээлэй ургамалнууднаа рапс таридаа заншалтай. Эдэ үдэрнуудтэ зеленко хуряажа багсалһан тюгүүд үндэрөөр ябталагданхай.

"Еланский" гэхэн худеэ ажакын үйлэдбэриин кооперативийд июлиин 13-да үбхэ хуряажа эхилээ. Хэрбээз хураа бороо орожно хаатуулаагүй һаань, уни нуга сабшалангай ургаса хуряажа аваан байхаа байгаа. Энэ ажакыда хоёр звено боложо хубаагданаа тракторно-таряан ажайлай бригада тэжээл бэлэдхэлгэдэ хабаадуулагдана. Нээг звеноен залуу бригадир Георгий Михайлов толгойлно. Хэрээтэ гэжэ газарта тэдэ үбхэ сабшана. Хоёрдохи звеноен Андрей Савельев толгойлно.

Хамта дээрээ эдэ хоёр звенохийд 1,5 мянган центнер үбхэ бэлэдхээ, мунөөнэй байдалаар үшвээ 100 гектар сабшалангай ургаса хуряагдаа ёнотой. Тиихэдэ энэ ажакыда һаамхай малда силос бэлэдхэнэ. Мунөө дээрээ 11 мянган центнер силос дарагданхай. Энэ харюусалгатай худэлмэриде кооператив гэшүүд ехэханалгатайгаар хандана.

Тиихэдэ "Хэрээтэ" гэхэн хизаарлагдамал харюусалгатай бүлгэм хадаа Дунда-Хэрээтын худеөгэй байгуултын дэбисхэртэ оршодог. Энэ бүлгэмэхийд овош ургуулдаг юм. Тэрэнэй генеральна директорын Александр Сафонов.

Энэ предприятии тогтууритай хүгжэжэ байхай. Мунөө жэлдэ хахалһан газар талмай тэдэ үргэдхөө. Хэрбээз 2011 ондо нэгэ гектар газарта арбуз тарихан байгаа һаа, мунөө жэлдэ 2 гектар газарта таряа. Тиихэдэ 2 гектар үлүүтэй талмайда эндэ хапууса ургуулдаг байна. Энээндээ гадна түргэн эдээшэдэг хартаабхаа 7 гектарта тарихаа, мунөө уедэ баян ургаса хуряажа байхай. Тиихэдэ свекло, морхооб ехээр таридаа. Удаадахи жэлдэ чеснок, нонгино тариха һанаатай.

Эдэ бүгэдэндээ гадна энэ предприятиин худэлмэрилгэшэд 3 телицэтэй. Урид арбузай үрэхэнүүдье таряад, эшэнүүдэйн томо болоходо, газаашан гаргадаг заншалтай. Тийгээд орондоо үгэрсэ һуулгадаг байна. Энэ гурбан телицэхээ үнжэөд лэ, 150 килограмм үгэрсэ суглуулж абадаг. Энэ жэлдэшье овошин, арбузай элбэг баян ургаса хуряажа абаажа найдалтай.

ЗАГАРАЙН ТАРЯНАЙ УРГАСА һАИН

Загарайн аймагта үбхэ хуряалга түлэг дундаа һуулгадана. Энэ аймагта хэрэгтэй сагта бороо орожно, таряанай, сабшалангай ургаса жэгдэрэн гаранхай.

Аймагай бүхын ажакынууд энэ жэлдэ 20876 тонно буудын тэжээл хуряажа абаажа тусэйтэй. Хамта дээрээ 15 мянга шахуу гектарта тарилга хэгдэнхэй. Тиихэдэ

дэ тэжээлэй ургамалнуудай ехэнхи хубинь хубин хамнаарийн ажакынуудтаа неесэлэгдэнхэй.

Энэ аймагта условно малай толгойдо 14,6 центнер тэжээлэй единицэ бэлэдхэхэй ёнотой. Нэондо малай толгой бүхэндэ 12 центнер бэлдэгдэхэн байгаа.

Загарайн аймагаар үбхэ хуряалгада 7 звеноюуд хабаадуулагдана. Тэрэнэй буридэлдэ 42 хүн, 57 техникэ ороно. Энээндээ гадна үбхэ багсалхаа, һурилхэ болон бусад хэрэгсэнүүд олон бии.

Эгээл түрүүлэн Новоильинскии техниким болод, "Алентуй" гэхэн худеэ ажакын үйлэдбэриин кооператив үбхэ хуряажа эхилээ. Бэшэниийн июль һарын хуушаар үбхэ хуряалгада ороон байна.

Нэрлэгдэгшэ аймагай Дээдэ-Элхийн поселенин дэбисхэртэ оршодог "Алентуй", "Надежда" гэхэн худеэ ажакын үйлэдбэриин кооперативуудай "В.А.Васильев", "В.Н.Цыремпилов" гэхэн хубинь предприятинуудай тарилга хэхэн талмайнуудай ургаса баал ондо ондоо байдалтай. "Алентуй" гэхэн кооперативай орооного ургамалнуудай ургаса бэшэндээ орходоо үнэргүй һайн. Энэ жэлдэ Загарайн аймагай ажакынууд таряанай бараг ургаса хуряажа абаажа хараатай.

СЕНАЖ БЭЛДЭЖЭ ЭХИЛЭНХЭЙ

Зэдэн аймагта Борьёгий ажакы бусадгаа түрүүлэн үбхэ хуряалгада ороод, Зэдэ гол зубшаад оршодог сабшалангай ургаса хуряажа байхай. Тиихэдэ Зэдэн агропромышленна нэгдэлэйхид Бага-Нарин, Бодоо гэхэн газарта үбхэ хуряажа байхай. 100 гектар сабшалангай газарнаа 1200 центнер үбхэн хуряагдажа һурилгэдэнхэй. Үбхэ хуряалгын худэлмэри эрштэйгээр ябуулагдана.

"Баян" гэхэн худеэ ажакын үйлэдбэриин кооператива ажалшад баан бүдүүн болон шэмээтэ тэжээл хуряалгын худэлмэри эршэмтэйгээр ябуулна. Тиихэдэ аймагай фермернууд, хубин хамнаарийн ажакынуудай эзэд нуга сабшаланда һогооборишие үбхэ үлэөнгүй, үмсын малда үбхэ тэжээл бэлэдхэхэгээр ябуулагдана.

Доодо-Тори нюотагта гурбадахи жэлээ ехэ мундэр орожно, ажануугшадай огородий ургамалнуудые, хартаабхын эшэнүүдье налгаанан байна. Тахяагай үндэгэнэй зэрэг хэмжүүртэй мундэр 30-40 минутын забарта орожно, ехэ хохидол ушаруулсан байна. Сэсэглэжээ байхан хартаабхы мундэртэй аадарай һүүлээр ургахаяа болишоо. Харин үнгэрэн жэлдэ ехээр

Ниитын малай үбэлжэлгэ – шанга шалгалта

ҮБХЭ ТЭЖЭЭЛ БЭЛЭДХЭЛГЭ ЭРШЭДЭНХЭЙ

халхилжа, эндэхи хүн зоной зарим гэрнүүдэй орой абажа хаян, модо унагаанан байна. Доодо-Торииин олон гэр бүлэнүүд тиихэдэ овошиин болон хартаабхын ургаса ёхор абаагүй юм. Урзанда жэлын баал иимэ байдал энэ нюотагта тохёолдоон байна.

Зэдэн аймагта бүхын дээрээ 3620 тонно үбхэ тэжээл бэлэдхэгдэнхэй. Хараалсан тусэб дүүргэхын тутаа үшвээ 15 мянган тонно үбхэн бэлэдхэгдэх болоно. Борьёгий болон Оёорий ажакыда сенаж даража эхилэнхэй. Августын 21-нэй байдалаар, эдэ ажакынуудтаа тус тусаа 750 болон 660 тонно силос дарагданхай.

Мунөө үеын байдалаар бүхыдээ аймагаар 3,1 центнер тэжээлэй единицэ бэлэдхэгдэнхэй.

ШЭНЭ ТЕХНИКЭ ХҮСЭТЭЙ

Захааминай аймагта шэнэ техники хуряалгын худэлмэринүүдтэх хабаадуулагдана. Үлэгшэнэй болон Михайловкын худеэ ажакын кооперативууд энэ зундаа Харьков хотын тракторна заводто бүтээгдэхэн ХТЗ-150 тухэлэй хүсэтэй тракторнуудтай болонхой. Һүүлэй хорёод жэлдэ байгаагүй хүсэтэй техникэтэй болонон худеөгэй ажалшад ехэ баяртай.

"Росагролизинг" гэхэн эмхитэй хэлсээ баталжа, иимэ техникэтэй болоо. Жэшээлхэдэ үлэгшэнэйхид 2,5 миллион тухэригэй техники худалдажа абаа. 10 жэлэй туршада абаан техникин түлөө гүрэнтэй тоосохо болоно. Тиихэдэ 2011 ондо энэ ажакы МТЗ-82 тухэлэй хоёр трактор худалдажа абаан байгаа. Тийгээж жэл ерэхэ бүри үсөөншье һаа, мунөө сагай эрилтэй тэдэхээ ажакыны энэ ажакы боложо байхай. Холоо асарагданаа тракторнууд паар хахалханаа эхилээд,

дэх худэлжэ байхан Андрей Тулонов гэгшэд хүсэ ехэтэй техникэ жолоодно.

Эльвира ДАМБАЕВА
бэлдэбэ:
Аймагуудай
сонинуудай мэдээнүүд
хэрэглэгдэбэ.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИИН ТУСЭБ

2012 оной сентябрин 3-haa 7 хүрэтэр

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭЭ ТУСЭБЛЭЛГҮН ЗҮБЛӨӨН

Зүблэхэ зүйл:
1. Арадай Хуралай хороонуудай 2012 оной августын 27-hoo 31 хүрэтэр дүүргэхэн худэлмэри тухай мэдээсэл (элихэлшэд: хороонуудай түрүүлэгшэнэр)

03.09. 11.00 Арадай Хуралай бага танхим

2. Арадай Хуралай 2012 оной августын 27-hoo 31 хүрэтэр үнгэргэгдэхэн хэмжээ ябуулганууд тухай эмхидхэлэй таңгай мэдээсэл (элихэлшэ О.Р.Батуева)

3. Арадай Хуралай хиналтын документнуудыг гүйсэдхэлгүн байдал тухай эмхидхэлэй таңгай мэдээсэл (элихэлшэ О.Р.Батуева)

4. Буряад Республикин хуулинуудыг федеральна хуули ёнонудтай зохицууллын хойноюо хиналта тухай (элихэлшэ О.Р.Батуева)

5. Арадай Хуралай 2012 оной сентябрин 3-haa 7 хүрэтэр тусэблэхэн хэмжээ ябуулганууд тухай (элихэлшэ О.Р.Батуева)

6. 2012 оной августын 27-hoo 31 хүрэтэр Хуули ёнонудийн управленин дүүргэхэн худэлмэри тухай мэдээсэл (элихэлшэ М.В.Дампилова)

7. 2012 оной августын 27-hoo 31 хүрэтэр Мэдээсэлэй-шэнжэлэлгүн управленин дүүргэхэн худэлмэри тухай мэдээсэл (элихэлшэ Э.Б.Намдакова)

8. Арадай Хуралай ажал ябуулга тухай республикин хэблэнүүдээ 2012 оной августын 27-hoo 31 хүрэтэр олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдээ толилогдонон материалнуудай шэнжэлэл тухай тусхай таңгай мэдээсэл (элихэлшэ С.Б.Хайдапова)

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ – АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШҮН ҮЯЛГАНУУДЫЕ САГ ЗУУРА ДҮҮРГЭГШЭ В.Г.ТАРХОВАЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭЭ ХҮДЭЛМЭРИЛГҮН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Зүблэхэ зүйл:

1. Буряад Республикин Арадай Хуралай 2012 оной сентябрин 3-haa 7 хүрэтэр болотор тусэблэхэн хэмжээ ябуулганууд тухай

03.09 13.30 Арадай Хуралай бага танхим

2. Буряад Республикин Арадай Хуралай хиналтын документнуудыг гүйсэдхэлгүн байдал тухай

3. Элдэб асуудалнууд

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикин Арадай Хуралай Бюджедэй, налогуудай болон финансны талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц-Д.Э.Доржиев)

Зүблэхэ зүйл:
“Буряад Республикин Арадай Хуралай ээлжээтэхорин юнэдэхий сессидэ зүвшэн хэлсэлгэдээ оруулагдаха асуудалнууд 06.09 14.00 Арадай Хуралай бага танхим

Буряад Республикин Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай ёөнэдэйн хүтэлбэрийн, хуули ёнонай болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скосырская)

Зүблэхэ зүйл:
“Буряад Республикин Арадай Хуралай ээлжээтэхорин юнэдэхий сессидэ зүвшэн хэлсэлгэдээ оруулагдаха асуудалнууд 04.09 14.00 Арадай Хуралай бага танхим

Буряад Республикин Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикийн болон эд хэрэглэгүн дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:
“2013 ондо Буряад Республикаада пенсионерэй ажлаудалай эзээл бага хэмжээн тухай” Буряад Республикин хуулиин тулэб тухай

“Буряад Республикин зарим хуули ёнонудта хубилалтануудыг оруулха тухай” Буряад Республикин хуулиин тулэб тухай

Зүблэхэ зүйл:
“Буряад Республикин Арадай Хуралай ээлжээтэхорин юнэдэхий сессидэ зүвшэн хэлсэлгэдээ оруулагдаха асуудалнууд 05.09 10.00 каб.119

Буряад Республикин Арадай Хуралай Социальна политикийн талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Зүблэхэ зүйл:
“Буряад Республикин Арадай Хуралай ээлжээтэхорин юнэдэхий сессидэ зүвшэн хэлсэлгэдээ оруулагдаха асуудалнууд 05.09 10.00 Арадай Хуралай бага танхим

Буряад Республикин Арадай Хуралай Регионууд хоорондын, үндэштэнэй асуудалнуудай, залуушуурай политикийн, нийтийн болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

Зүблэхэ зүйл:
“Буряад Республикин Арадай Хуралай ээлжээтэхорин юнэдэхий сессидэ зүвшэн хэлсэлгэдээ оруулагдаха асуудалнууд 07.09 11.00 каб.212

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикин Арадай Хуралай Бюджедэй, налогуудай болон финансны талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц-Д.Э.Доржиев)

Зүблэхэ зүйл:
“2012 болон тусэбтээ 2013 болон 2014 онуудай республикин бюджет тухай” Буряад Республикин Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай” Буряад Республикин хуулиин тулэб тухай 05.09 14.30 каб.235

2012 оной түрүүшүн зургаа һарын республикин бюджет баталха тухай тоосоон тухай 05.09 14.30 каб.235

Буряад Республикин Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай ёөнэдэйн хүтэлбэрийн, хуули ёнонай болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скосырская)

Зүблэхэ зүйл:
“Табадахи зарлалай Арадай Хуралай депутатуудай һунгалта тухай” Буряад Республикин хуулиин тулэб тухай (хөрдөхи уншалгада бэлдэлгэ) 05.09 11.00 каб.323

Буряад Республикин Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикийн болон эд хэрэглэгүн дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:
“Буряад Республикин дэбисхэртэхудалдаа наймаанай ажал ябуулгыг гүрэнэй талаанаа гуримшуулха тухай” Буряад Республикин хуулиин тулэб тухай 04.09 10.00 каб.119

Зүблэхэ зүйл:
“Буряад Республикин дэбисхэртэтийэ спиртын, спирт холисотой продукци үйлэбэрилгэе болон тэрэнэй эрьесэе хуули ёнонай талаар гуримшуулха зарим асуудалнуудай тухай” Буряад Республикин хуулиин 5-дахи статьяд хубилалтануудыг оруулха тухай” Буряад Республикин хуулиин тулэб тухай 06.09 10.00 каб.119

**Буряад Республикин
Арадай Хуралай Регионууд
хоорондын, үндэштэнэй
асуудалнуудай залуушуурай
политикийн, нийтийн болон
шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй
талаар хороон**
(түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

Зүблэхэ зүйл:
“Буряад Республикин нийтийн палата тухай” Буряад Республикин хуулиин тулэб тухай 03.05.09 14.00 каб.212

**Буряад Республикин Арадай
Хуралай Социальна политикийн
талаар хороон**
(түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Зүблэхэ зүйл:
“Буряад Республикаада олон хүүгэдтэй гэр бүлэнүүдье социальна талаар дэмжэх тухай” Буряад Республикин хуулиин тулэб тухай 04.09. 11.00 каб.216

**Буряад Республикин Арадай Хуралай экономическа политикийн,
байгаалиин ёөснүүдье хэрэглэлгүн болон орсон
тоиронхиие хамгаалалгүн талаар хороон (түрүүлэгшэнь
В.Г.Ирильдеев)**

Зүблэхэ зүйл:
“Универсальна электронно карта тухай” Буряад Республикин хуулиин тулэб тухай 04. 06.09 15.00 каб.203

Зүблэхэ зүйл:
“Буряад Республикин һуурин тосхонуудаа ногон ургамалнуудые хамгаалха тухай” Буряад Республикин Хуулиин 11-дэхий статяда хубилалтануудыг оруулха тухай” Буряад Республикин хуулиин тулэб тухай 04.09. 15.00 каб.203

Зүблэхэ зүйл:
“Буряад Республикин зарим хуули ёнонудта хубилалтануудыг оруулха тухай” Буряад Республикин хуулиин тулэб тухай 05.09. 14.00 каб.203

III. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЕЭН АБАЛГА
А.С.Скосырская – Буряад Республикин Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай ёөнэдэйн хүтэлбэрийн, хуули ёнонай болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон түрүүлэгшээ 05.09. 14.00-17.00 каб.323

А.Т.Стопичев – Буряад Республикин Арадай Хуралай Социальна политикийн талаар хороон түрүүлэгшээ 04.09. 14.00-17.00 каб.218

Эльвира ДАМБАЕВА
оршуулба.

ЗЭДҮН АЙМАГТА ТОЛГОЙЛОГШЫЕ һүнгаха

Мунее үедэ аймагай толгойлогши тушаалда 14 хүн дэбжүүлэгдэнхэй. Нэрлэгдэгшэ аймагай толгойлогшо байхан Виталий Батодоржиевхаяа гадна “Солнечный круг” хаамал түхэлэй акционернэ бүлгэмэй Улаан-Үдэ хотодохи түүвэлэгшэ Николай Доржиев дэбжүүлэгдэнхэй.

Энээнхээ гадна “Зэдэ һуурин” гэхэн хотын поселениин толгойлогшо Геннадий Шман, Борьёгий, Гэгээтын, Петропавловын, тихэдэ “Белоозерское” худоогийн поселенинүүдэй толгойлогшонор Эрдэм Сагалеев, Валерий Цыренов, Валерий Игумнов, Владимир Евдокимов, агропромышленна комплексэй дэмжэдэг таңгай начальник Содном Ширеторов, Зэдэн аймагай Хүн зонии ажалаар хангалгын тубэй директор, райсоведэй депутат Дымбрыл-Доржи Осоров, Зэдэн олон налбарита техникиумдиректорий орлогшо Владимир Медведев, Зэдэн һууринай пенсионер болон олзын хэрэг эрхлэгшэ Николай Красиков, “Сантех Плюс” гэхэн хизаарлагдамал хароусалгатай бүлгэмэй директор Батор Баинов, ВСГТУ-гай доцент Юрий Дондоков гэгшэд нунгалтада хбаадажа, аймагай толгойлогшо болохо хүсэлтэй.

Тэдэнэй хэниен зэдүнхид һүнгахаб, саг харуулна бээз.

Буряад Республикин Правительствын тусхай тогтоол 2012 оной сентябрин 3-да баталан атбалаа.

Буряад Республикин “Соёл тухай” 1996 оной февралян 1-дэ атбалаан 246-I дугаарай хуулиние, “Буряад Республикин гүрэнэй программануудые зохёон хараалалгын, сэргнэлгүн болон бэлүүлгүн гурим баталха тухай” Правительствын тогтоолые дүүргэн, тихэдэгээ республикада соёл хүгжэхээ зорилготоогоор Правительствын баталжан захиралтын эрилтэнүүдье хараадаа бан, Буряад Республикин Правительство тусхай тогтоолоор “Буряадад соёл (2013-2020 оны)” гэхэн гүрэнэй программаа баталба.

Тэрэнэй ёхор манай республикада соёлой уг баялигүүдье бүрин зандань үлөөхэ, уран һайханай бүлгэмүүдье хүгжэхээ зорилгонууд шийдэгдэхэй байна.

Буряад Республикин Экономикийн министерство хадаа ээлжээтэ финансова жэлэдэ республиканы бюджетэд тусэблэн хараалхадаа, гүрэнэй энэ программын бэлүүлгэдэ мунгэ зөөрийн номолхоор уялгалагдаба.

Тихэдэгээ Буряад Республикин ёөнэдэйн хутэлбэрийн албан зургаанууд хадаа соёл хүгжээлгэдэ шэглүүлэгдэхэн зорилгонуудые хараалжан нютагай программын зохёхо ёнотой. Гэхэтэй хамта нютагай программаудаа гүрэнэй программын эрилтэнүүд сахидаа эрилтэй юм.

Тус тогтоол 2013 оной январин 1-хээ хүсэндээ орохо байна.

Л.Ц.Халхарова, Жигжиджав Баатарцогт

Ректор С.В.Калмыков үгэ хэлэнэ

Конференциин уедэ

Б.Б.Зандраев, Н.Жанчаноров

МОНГОЛШО ЭРДЭМТЭД СУГЛАРБА

Республикин нийслэл хото Улаан-Үдэдээ Буряадай гүрэнэй университетэдэй Үндэхэтэнэй-гуманитарна институтдай оролдолгоор 2012 оной августын 26 хүрээр гурбан үдэрэй түршада конференци үнгэргэгдэбэ. “Монгол түүргата арадуудай үнгэрхэн болон мүнөө үе саг” гэхэн дүрбэдэхи уласхоорондын эрдэмий конференцидэ Япон, Монгол, Хитад гүрэнэй эрдэмтэ багшанаар, нийтийн ажал ябуулагшад хабаадаа. Тэдэнэй дунда Токио хотын гадаадын шэнжэлгэнүүдэй

университетэдэй Ази болон Африкын арадуудай хэлэнүүдье болон соёл болbosоролые шудалдаг институтдай, Япон гүрэнэй уласхоорондын университетэдэй, Үбэр-Монголой багшанарай университетэдэй, Монголой гүрэнэй болон гүрэнэй нуралсалай университетэдэй, тиихэдэ Улаан-Баатар хотын гүрэнэй болон соёлой ба искуствын университетэдэй, тиихэдэ Россиин Эрдэмий академиин Хальмагай гуманитарна шэнжэлгэнүүдэй институтдай мэдээжэ эрдэмтэд хабаадаа гэжэ тэмдэглэмээр.

Буряадай гүрэнэй университетэдэй Үндэхэтэнэй-гуманитарна институтдай эрдэмтэ багшанаар Улаан-Баатар хотын дэлхэйн монголшуудай эрдэм болон соёл дэмжэлгээр жасын хүтэлбэртэй хамта энэ конференци эмхидхэж үнгэргээ. Тиихэдэ Токио хотын гадаадын шэнжэлгэнүүдэй талаар университетэдэй эрдэмтэд, Буряад Республикин Толгоилогшын болон Правительствын дэргэдэхи үндэхэтэн хоорондын харилсаануудай болон эрхэтэдэй үүсчлэнүүдэй талаар хороонды, Буряад Республикин нуралсалай болон эрдэм ухаанай министерствын, Бүгэдэ буряадай үндэхэн соёлой эблэлэй дэмжэлгээр тэрэ үнгэргэгдээ.

Гэхэтэй хамта Улаан-Баатар хотодо 2006 ондо дэлхэйн монголшуудай соёл болон эрдэм ухаание дэмжэлгээр жасаа байгуулагдан юм гэжэ тэмдэглэхээ хэрэгтэй. Дэлхэй дээрэ ажануудаг монгол түүргата арадуудай соёл, эрдэм ухаание хүгжээлгэдэ болон монголшуудай оюун ухаанай болон материалынаа баялигуудые шэнжэлэлгээ зориулагданаан проектнуудые дэмжэхээ зорилготойгоор энэ жасаа байгуулагданхай. Нэрлэгдэхэн жасын үүсчлээр иимэ конференцинүүд Токио, Улаан-Баатар, Бээжэн хотонуудта удаа дараалан үнгэргэгдээ. Дүрбэдэхинь Rossi гүрэнэд гэхэ гу, алиманай Республикин Улаан-Үдэ хотодо эмхидхэгдэжээ үнгэргэгдэбэ гээшээ.

Энэ конференцидэ хабаадагшадые Буряадай гүрэнэй университетэдэй ректор С.В.Калмыков амаршалжа үгэ хэлээ. Тиихэдэ Буряадай нуралсалай болон эрдэм ухаанай министерство хадаа конференцидэ хабаадагшадаа зориулагданаан баярай бэшэг эльгээгээ.

Конференциин эхиндэ Улаан-Баатар хотын дэлхэйн монголнуудай соёл болон эрдэм ухаание дэмжэлгээр жасын президент Н.Жанчаноров конференцидэ хабаадагшадые амаршалаа. Тиихэдээ тэрэ иигэжэ тэмдэглээ: “Би хэншиб, би хаанахаа гаран, ямар угтай хүншиб, үндэхэн араднай ямар түүхэтэй, саашадаа юу хүсэжэ ажанууха ёнотойби, би, буряад-монгол хүн, бусад үндэхэе яхатанхаа юу гээрээ илгаатай байнаби, тиихэдэ юугээрээ тусгаарлахаа байнабиди гэхэ мэтэ асуудалнуудые хамтаараа зүвшэн хэлсэжэ, саашанхи хүгжэлтын зорилгонуудые

хэлсэхэ гэжэ суглараабди. Олон жэлдэ тус тустаа амидаржа байна монголшууд бэе бэе бэе бэе дүхэхэгүй болбол саашадаа бидэнэй соёл түүхэ яагаад хүгжээ болоноб гэхэн асуудалдаанаата болохо, энэ конференци үнгэргэгдэнэ гээшэ. Энэ шуулгандаа эдэ бүхы асуудалнуудые хэлсэх гээшмийн тон зүб”.

Тэрэшэлэн Буряадай гүрэнэй университетэдэй нэгдэхи проректор, биологийн эрдэмий доктор, профессор Ц.З.Доржиев, тиихэдэ Үндэхэтэнэй-гуманитарна институтдай директор Б.Б.Зандраев гэгшэд үгэ хэлээ. Үгэ хэлэнэн хүн бүхэн монголшо эрдэмтэдэй шэнжэлгэнүүдье нэгдүүлэн ябуулгадаа энэ конференци тон ехэ удаа шанартай гэжэ тэмдэглээ.

Буряадай гүрэнэй университеттэ энэ конференци эмхидхэгдэхэнинь ушартай. Юуб гэхэдэ, хэлэ бэшэг шудалдаг эрдэмүүдэй дунда энэ дээдэ үргуулиин Үндэхэтэнэй-гуманитарна институтдай эрдэмтэ багшанаар монголые шудалгадаа нүүлэй жэлнүүдээт ехэ анхарал хандуулдаг болонхой. Хитад, Япон, Монгол гүрэнэй монголшо эрдэмтэдэй хамтаржа, энэ шэглэээр гүнзэгы шэнжэлэлгэнүүдье үнгэргэдэг болонхой. Хэлэнэй болон соёлой талаар нэгэ үндэхэтэй арадуудай түүлэлгэшдэ болохо эдэ эрдэмтэд хамтын хүсэл оролдлонуудаа элсүүлжэ, монгол түүргата арадуудай үнгэрхэн болон мүнөөнэй байдалай түүхэтэ үйлэ хэрэгүүдье, соёл болbosоролые шэнжэлнэ гээшэ. Тиихэдээ арад түмэнэй түүхын, оюун ухаанай хүгжэлтүн угай баялигуудай, шажан мүргэлэй, түрэлхи хэлэнэй, аман зохёолой, тиихэдэ уран зохёолой хүгжэлтэдэ арадуудай нуудал байдалай болон оршон байгаалиин асуудалнуудай талаар тэдэ шэнжэлгэнүүдье үнгэргэнэ. Имэрхүү конференцинүүдээтэ суглархадаа, эрдэм шэнжэлэлгын хүдэлмэрийн дүнгүүдээр, дүй дүрслээр хубаалдадаг байна. Энэхэнхээ гадна монголшо эрдэмтэд энэ хэмжээ ябуулгын нүүлээр саашадаа ямар шэглэээр шэнжэлхы хүдэлмэри ябуулхад гэжэ тодорхойлоно.

Конференциин пленаарна зүблөөнэ Монголшо эрдэмтэд секцинүүдээр хубааржа худэлээ. Монгол түүргата арадуудай хүгжэлтэдэ хабаатай асуудалнуудые секцинүүдээр хубааржа, тодорхойгоор хэлсэхэнэй удаа эрдэмтэд дүхэрэг-шэрээ үнгэргээ. Тэрэниие дэлхэйн монголнуудай соёл болон эрдэм ухаание дэмжэлгээр жасын президентын орлогшо Л.Дашням, тиихэдэ Токиогой университетэдэй профессор Курэбите Токусу гэгшэд хүтэлжэ үнгэргээ. Конференциин дүнгүүдье согсолходоо, эрдэмий болон эмхидхэлэй талаар үндэр дээдэх хэмжээндэ үнгэргэгдээ гэжэ холоноо ерэхэн монголшо эрдэмтэд тэмдэглээ.

Энэ конференциин дунгээр тусхай сайт байгуулха гэжэ эрдэмтэд хэлсээ. Тиихэдэ эндэ хэгдэхэн нонин элихэлнууд ном болгогдоно, хэблэгдэхэ байна.

Монголшо эрдэмтэд удаадахи конференцин асуудалнуудые тодорхойгоор хээрэлдээд, боломжтой дурадхалнуудые оруулаа. Тиихэдэ 2014 ондо Үбэр-Монголой Хүх хотодо удаадахи конференци үнгэргэгдэхэ гэжэ хэлсэгдээ.

Эльвира ДАМБАЕВА,
манай корр.

ЭРХҮҮ, ЗҮЛХЭ МҮРЭН, БУРЯАД ҮХЭР

Һанаа зобоомо асуудал

Энэ жэлэй зунай һүүл һарада Сүхэ-Базарай Татьяна Матхановагай мүнгэн туналамжын ашаар үндэхэн буряад үхэр бэдэржэ, эрдэм-шэнжэлэлгын замда Эрхүү можын хоито аймагуудаар ябагдаба. Татьяна Матханова шэмээ-шууяагүйгөөр туналдаг заншалтай. Доро дохиноб. Манай олон тоото ноёттол, обоо-хубеэ гоё найхан аад, хоонон үгэгүй.

Урдан хадаа хоёр янзын эрхүү үхэр байхан юм. Ангара ба Зүлхэ мүрэнүүдэй шадарай үхэрнүүд гэжэ нэртэй. Ангара шадарай үхэрнүүд үни хада үгүй болонхой, харин Зүлхын шадарай үхэрнүүд ная болотор байхан юм. Мүнөө эгээл заха, холо газарнуудаар ябаабди, Зүлхэ мүрэнэй эхин тээгүүр. Багаханшие буриад шуhatай үхэр олдоогүй, харагдаагүй. Ошожо шэнжэлхэ, абарха арга боломжко бэдэрхээр байтараа оройтооби, арба-арбан таван жэлээр. Ехэ харамтай байна. Эрхүү бурядуудай үхэр гэжэ байгаали соохо хосорон үгүй болобо гээшэ.

Хүн зон, ойлгохол байгаалтаа: иимэ үхэр үгүй болоол ha, тэхэрилтэгүйгөөр үгүй болодог ха юм.

Буряад Республикин газар дээрээ дүрбэн янзын үхэр байхан юм: Баргажан-Хурамхаанай, Хори-Хэзэнгын, Аха-Түнхэнэй, Сэлэнгэ-Хяагтын гээд. Харин Шэтэ, Агын талаар хоёр гү, али гурбан янзын үхэр байхан гэлсэдэг, Хойто, Урда Агын ба Бооржын. Мүнөө болоходо, үсөөхэн үндэхэн буряад үхэрнүүд Хитадай баргамонголнуудтаа байна. Тиихэдэ Монголдо, Саха-Яхадта, Тывада байжа болохо. Элирүүхын түлөө шунын шалган шэнжэлхэ үхэртэй. Иимэ үхэртэй болоол ha, Байгал шадарай, Зүүн Шэбэрэй арад зон гоёхоноор хоолойгоо тэжээдэг болохо һэн даа. Банал гээгэшоогүй ha, hain байгаа. Үдэр бүри үсөөржэ, үгүй боложо байна ха юм.

Мүнөө би һанадаг болооб: - «Ноёдто, толгойлогшодто найданаанай үхэр огто үгүй. Ноёд гээш гансал өөхөнгөө хара хуби харадаг зон байна». Тиймэхээ ондоо арга боломжко бэдэрхэ үхэртэй, шамдуу түргээр, юундэб гэхэдэ, оройтошооби.

Олоной түлөө һанаагаа зободог, шадалтай, зөөрүйтэй хүнүүдтэй найдахаа саг үлөөд байна. Иимэ хүнүүд Буряадта, Эрхүүдэ, Шэтэдэ олдох гээшгүй.

Эрхүүгэй - хүдөө зон, Эрхүүгэй можын Хүдөө ажахын яамай Сайд бурядаймнай үндэхэн үүлтэр «Бүүбэй» хонёор ех һонирхон,

худалдажа абаха һанамжатай. Энэ үйлэх хадаа үндэхэн буряадай ба ортон арадай бэлшээриин малай зондо үхэртгэйене гэршэлнэ.

Тиихэдэ Эрхүүгэй Хүдөө ажыхын яамай үүсчэлээр, арбаад мянган хилмэ загаанай жараахай Сармаа тосхоной хажууда, Байгал далай руу табигдаба.

Энэ хадаа Байгалье шэнжэлхэн ба хамгаалсан элите эрдэмтэ профессорнууд, эсэгэ басаган хоёр Михаил ба Ольга Кожовуудай ажалай үргэлжлэгэ болоно.

Профессор **Ольга Кожова** (1931-2000 онууд) нэгтэх намдаа үндэхэн һэн: «Бидэ Байгал далайе арайхан гэжэ аршалжа шадаа һэмди. Эмхи зургаанай заримашуул Байгал руу хэмэл үүлтэрэй загаа табия, тийгээд загаа хүрзээр утхадаг болохоби, - гэлдээдэг һэн. Энэ эрьюу үхэрэг болоулаагүй ha, мүнөө Байгал далаимнай хоонон сөөрөн болоод байха байгаа. Харин таанад, Буряадай зон, үндэхэн малаа, мал ажалаа аршалжа шадаагүйтний ехэ харамтай байна».

Байгалай үндэхэн загаа һэргээлэдэх һанаагаа зободог хүнүүдтэй уулзлага хадаа, буряад үхэрэй мүндэлхэ үхэртэй ямар бэ даа, жааханшие ha, найдал түрүүлнэ.

Үхэр, мал бэдэржэ, шэнжэлж ябахадаа, яаха аргагүй хүнүүдээр уулзажа, хөөрэлдэнэх юм ши даа. Эрхүү бурядуудай нахатайшиул нютаг буряад үхэлтэй байна, дунда үеын хүнүүд хэлэндээ ехэ муу, харин залуу нүрэг ехэнхин түрэл хэлээ огто мэдэнэгүй. Энэ хэбээрээ ябахаа, удангүй эрхүү нютаг хэлэн үгүй болохо. Миний һанахада, өөрын, хэнхээш дээрээр үхэжэ шададаг, үндэхэн мал ажалгүй болоо ha, түрэл хэлэн дээрээ хөөрэлдэхээ сэдэб үгүй болохо. Тиймэхээ хэлэн мохоорхо, үгырхэ, хосорхо. Буряад үхэрэй үгүй болонон ушар хадаа буряад хэлэнэй үгүй бололгоной эхин гээшэ. Бүхын бурядай нютагуудаар иимэ шэнжэ үзэгдэнэ. Энэ аюулын яажа зайсуулхабиди?

Булад һАСАРАНАЙ.
Авторай фото.

ХАМТЫН АЖАЛАЙ ХҮСӨӨР ҮАЛБАРЫАН ХҮДӨӨ НЮТАГ

“БУРЯД-МОНГОЛОЙ ҮНЭН” газетын 1938 оной нэгэ дугаар соо илгэжэ уншабаб:

“Манай бүлэ табан хүнхөө бүридэхэн, нарин монсогой модоор баригдахан, хотон шэнгэ гэртээ Шэнэхэтэ нютагта ажануудаг һэмдэ. Ори ганса унаха, хүллэхэ борогош гүүтэй байжа, городойхидто 80 мүнгөөр тэргэ түлээ зөөжэ худалдахаш. Зундаа Сагаан хадада Обоо мунхан зоной тахиж, сэнгэж, хүхижэ байхадан, баяшуулай сабшалан үнажла, шүгүн захаар ябахаш. Баяшуулда миинтээр ажаллаха тооной болож, ганса аарса, бозо абаахаш. Имэ тулюур хашалантаа зоблонгийн Ленин-Стилийн хүтэлбэрийн, Агууех Октябрьска Социалистическэ Революциин ашаар сүлөөлгэжэ, жаргалантаа байдалда гаралабди”, - гэжэ Кипрал Доржиев бэшэхэн байба. Уданьшегүй

саг найжаржа, Шэнэхэтэ, Эрхирэг, Дабаата, Арбижил, Хуушан-Нохой, Нохой-Шэбэр, Асагад нүүрнууд нэгдэжэ, “Улаан-Эрхирэг” колхоз байгуулагдаба. Буряад, ород, хожомын татаар янатангаа бүридэхэн 285 үрхэтэй айлтай, 12000 гектар газартай хамтын ажахы мундэлбэ.

Колхозой түрүүлэгшээр шуран, ажалдаа урагшатай, ажахын, ажабайдалай нюусануудые һайн мэдэхэ **Дампил Цыденович Санжиев** нунгагдаба. Аяар 27 жэл соо таналгаряагүй колхозые уда-ридажа, республика соо түрүү ажахынудай тоодо оруулба.

Эсэгэ ороноо хамгааллын Агууех дайнай урда нютагай гэрнүүд электирын гэрэлтэй, радиотой, телефоной утасан татагдахан, нүргуули, клуб, хүүгэдэй сэсэрлиг баригдахан байгаа.

25 шэнэ гэртэ хамтын ажахын гэшүүд түбхинөө. Тиихэдэ “Улаан-Эрхирэг” ажахы 3000

толгой эбэртэ бодо малтай, 600 гектар тарялантай, 700 гектар унлагдадаг сабшалантай, 80 гектар газарай эдээ ургуулдаг талмайтай, томо ажахы гэжэ аймаг, республика соогоо тоологдодог һэн.

1947 ондо “Улаан-Эрхирэг” колхозой партийна эмхин сэкретэр Чимит-Доржи Галсанов “Буряад-Монголой үнэндэ” ажахынгаа ажал хэрэгүүд тухай илгэжэ бэшэнэ: “1946 ондо ВКП(б)-гэй Февральска түүхтээ пленумдэ нүхэр А.А.Андреевэй “Хүдөө ажахын эдээ хоолой продукци эрид дээшлүүлжэ” гэхэн элидхэль колхознигууд, коммунистнүүд халуунаар угтаба. Коммунистнүүд Ж.Цырендоржиев, Н.Доржиев, Ж.Дылыков, Ц.Мункуев, Ж.Раднаев һайн дураараа полевой бригадада ажаллаба. Коммунист-мелиоратор **Жигмит Раднаев** 21 километр шэнэ ханааб татаба. Коммунист-звеновод **Цырентор Мункуевай** звено нэгэ гектар полигоо 260 центнер

свекло, 130 центнер помидор, 300 центнер капуста, 250 центнер үгэрсэ хуряажа, 1947 оной аймагай чемпион-звеновод болобо. Хартаабхын бригадын бригадир **Мижит Раднаевай** бригадада 1934 ондоо 38 эхэнэрнүүд таналгаряагүй ажаллана. 43 га хартаабха, 30 га овоощ тарижа, огородой ургасаар госзаводой (авиазаводой) хүдэлмэрийдые хангана. Га бүхэндэ 60 тэргэ шэбхэ, 30 центнер үнэнэ, тахягай аргал поли дээрээ тараанабди. Тон ехэ 1946 оной ган гасуурта ханаабай үнанай ашаар 350 центнер хартаабха, 200 центнер овоощ хуряажа, тусэбөө 2 дахин улгуулэн дүүргэжэ, аймагтада түрүүлээбди. 1946 ондо, хүндэ ган гасуур жэлдэ 600 га тарялангаа гектар бүхэндэ 12 центнер шенисэ хуряабади. Унлагдахан 70 га сабшаланда га бүхэндэ 50 центнер үбхэ хуряажа сомободи. Фермэнүүдтэ, отаранутдаа тул һайнаар агаадана, гүрэндэ түсбхөө гадуур малай продукци худалданабди”.

“Асагад нютагай колхознигууд 18 километр нубаг ханааб татажа, газар ургасые 2 дахин дээшлүүлбэ.

1946 ондо асагадаархид 300 га полидо дунда зэрээр га бүхэндэ 15 центнер шенисэ, мүн 170 га сабшалангаа 60 центнер үбхэ хуряажа, колхоз аймагтада түрүү һуури эзэлбэ. Колхоз МТС-тэ харьятай бэшэ, харин өөрийн 7 трактор, 8 автомобиль, 2 комбайнтай. Газараа һайнаар үналаад, агротехническэ заабари сахяд, колхозоо баян болгохобди”, - гэжэ 1945 ондо “Буряад-Монголой үнэндэ” Дампил Санжиев бэшэнэ.

АСАГАД НЮТАГАЙ ДАЙШАЛХЫ болон ажалай олон орден, медальнуудай кавалер, нийтийн ажабайдалдаа тон эдэхитэй **Мэжид-Доржи Дондуков** намда колхозийнго түрүүлгэшэ Д.Ц.Санжиев тухай хөөрөө һэн:

-Дампил Санжиев алгаша, ажахын, ажануудалай асуудалнуудые һайн мэдэхэ, ажалай түрүүшүүлэе саг соонь урмаршулха, залхуу, зүдэрүү хүннис зүб харгыда табидаг һэн. Ямаршье хүнтэй үгэээ ойлголсох, үдэр бүриинь ажалые шалгалта хэжэ заншалтай бэлэй. Загарайн аймагай центрэй магазингаа Х.Намсараевай “Алтан зэбэ” ном 100 хэхэг библиотекдээ худалдажа аваан юм. Тарилгын урда клуба үншагшадай конференци үнгэрэгэбэ. Туужа соо бүтээсэ ехэтэй ажалладаг хүн һайн зар заршамтай, номдо нураха, бээсэн элүүр сахиха, нютаг нугадаа дуратай юм гэжэ бэшээтэй байгаа.

Энэ зохёол үншагдан колхознигууд, багшанар, ахалагша классай нурагшад. Эсэгэ ороноо хамгаалын дайнда фронтовигуудай дайшалхы баатаршалгаа тухай мэдэхэ, сэдхээлээ бадаруулба. Эрхирэгий клубай дуушад, хатар-

шад, уран уншагшад Цыден-Еши Дондуковой хутгэлэри доор 1948 ондо Москвада Бүхэлдээсийн уран найхандаа харалганда хабаадаа, нэгдэхэй шатын дипломоор шагнагдахан юм.

Дампил Санжиев в бултанхаа түрүүлэн «Улаан Армийн жасада» өөрүн 102000 түхэриг мүнгэ бэлэглэбэ. Дампил Санжиевай үүсчэл тухай республикин түүхын музейдэ бэшээтэй.

Дабаатын сомоний Соведэй тогтооолоор 1989 ондо Эрхирэг һууринай гол үйлсүе Д.Санжиевай нэртэй болгободи. Һууһан гэртэйн гантиг шулуун дурсахаалай самбар тогтоободи.

Дампил Санжиевай табиан ажахын һуурида, томо, баян Эрхирэгэй совхоз Ельцинэй реформо болотор ажалландаар байгаа.

Эрхирэгтэ, Хуушан-Онохойдо эртын овоощ ургуулдаг комбинадууд жэрылдэжэ, мартын эхеэр үгэрсэ, мангир Онохойдо, Асагада, Нохой-Шэбэр, Хотогор, Арбижилай магазинуудтаа элбэгээр худалдадаг һэн. 5 комплексно фермэнүүдээж жэл бури 17000-18000 центнер һүн, ноохон, мяхан, хэдэн зуугаад центнер овоощ үүрэндэ худалдадаг бэлэй. Совхозийн директор **Кирилл Архипович Урмакшиновай** оролдолгоор 3 дабхар һаруул уужам дунда нүргуулиин байсан баригдаа. Мүнөө Дабаатын сомоний дарга **Сергей Цырендоржиев** бүгэдэ зоной түншламжаар соёлийн байшан заажаа байханийн һайшамаар. Шэнээр эмхицэгдэхэн Асагада сомоний дарга **Дашинима Жамсаранов, Гармажаб Ивановтоной** булэтэй хамтараад, Агван Доржиевай дасанай бууса – Хотогорт Амаралтын газар эмхицдээ. Элдэб үнгүн набашанатаа модоор хүреэлгэдэн, эм доомто сэсэгүүдээр бүрхөөгдэхэн, мүнгэн үнатаа аршаан булагай эхиндэ – нанггин газарта оршино. Һээрийн гэр – гостилицанууд жэрылдэнэ, буряад арадай заншал, түүхэ, зугаа наадан дэлгэрнэ.

Тэр үедэ Асагадай дунда нүргуулиин багша **Тарба Доржиев** Асагадай дасанай барилгдаа эгээн эдэхитэйгээр хабаадаан. Инди, Непал, Түбэд, Монгол ошожо, Агван Доржиевай музей эмхицдэхэдэхэд хэрэгтэй экспонадуудые суглуулаа һэн. Хара-Шэбэртэ Агван Доржиевтаа Субарга бодхоолсоо. Арадай театрэй зүжэгүүдтэ гол рольнуудые ялас гэмэ гоёр гүйсэдхэжэ, Яруунын, Монголой харагшадтаа нэрьеэз альга ташалгаар угтагдаа. Монгол, тубэд, англи хэлэ мэдэхэ, гоё шүлэгүүдэй, уянгата дуунуудай автор юм.

Булад Чимитов олоний хэрэгтэй түлөө оролдолдог, бэрхэ шуран хүн һэн. Булад Түмэржаповичай оролдолгоор Асагада дунда нүргуулиин шэнэ байшан баригдаан.

Дабаата, Асагадай сомонуудай ажалша бэрхэ зон бурхан буянгаа тахиж, амгалан тайбан ажануунад.

Владимир БАТОРОВ,
Дулма БАТОРОВАГАЙ
фото.
Т.САМБЯЛОВА
бэлдэбэ.

Сагалганай үедэ

Эрхирэгий ветеранууд

“АЛТАРГАНЫН” СУУРЯАН

(Эхинийн 1-дэхи нюурта).

Ямаршье хүгжэмгүйгөөр өөрынгөө хоолойгоор 2-дохи дуугаа дуулабаб. Зал соо хүн зон наярма альга ташалгаар дуунудынемн үгтэн абана. Тэндэ дутэхэн һандаа дээрэ үнүүгээд, сэбэр агаараар амилжа байтарни, нэгэ залуу хүбүүн өрээд:

- Та ямар гоёор дуу дуулаа гээшбэта? Намдаа үшээ өөрынгөө мэдэх дуунудые дуулажа үгтэн. Би Монголой дуушан гээшбэ. Арадай дуунудые суглуулдагби, - гээд намдаа еереешье дуу дуулажа үгтэн, миний дуунудые буулгажа абаад, гоё найхан дуунудай дисс бэлэглээ. Тийгэээр байтарни, ехэ олон зон клуб сооноо гаража, гарыемни бариж, ехэ баярые хүргөө, амаршалаа. Баянууд сомоной 80 нахатай Цыбенэй Бальжинима гэжэ хүн дутэлөөд, «ё хотойл баатаршалга гаргаа байнай», - гэжэ хэлээ.

Тийгээд 2-дохи шатада ороогуйб. Түгэсэлдэнь, жорийн түрүүлгэшэхэлээ:

- Нахатай зомнай арадай дуунудые ехэ бэрхээр дууладаг байна, жэшээнь, 86 нахатай Москвагай түлөөлэгшэ арадай дуунудые гоёор дуулаа.

Ингэж шанд бэшэ, магтаалда хүртэбэ гээшбэ.

“Алтаргана-2012” наадаа харахая 12 мянгаад зон өрээ гэл сэнэ. Шэнэхэн һээ хабаадагшадгүйгөөр, ганса харахая хэдэн зуугаад зон өрээ. Нээрээл, Ага нютагнай ехэ гоё болонон байна. Асфальт харыннуда, гэрнүүдэйн, хашаа хорёонуудайн гоё гээшэнь, харыг дээгүүр нэгэшье тамхинай үлдөөсэх харагданагүй. Россиин буряадууд соо Агын буряадууд хуушанайнгаа ёго заншал мartaагүй, буряад хубсаанаяа гоёор оёжо үмдэнхэй, унаган

буряад хэлээе мartaагүй байна. Миний сэдхэл билтгараа дүүрэн, баяр баясхаланай оршондо ябажа өрээб. Бүгэдэндэ баярые хүргэнбэ.

ИНАНГДААГҮЙ УУЛЗАЛГА

Ага нютаг өрээ хадаа, Алханаадаа ошожо, мургэжэ, аршаандын сохиоулжа, бээ махабадаа һэргээх гэжэ шийдэбэди. Алханаар аршаанай захиргаандаа ошоод хэлэбэд:

- Би ажалай болон дайнай ветеран, эрэмдэг гээшбэ, ябагаар мургэлэй газар ошожо шадахагүй байнаб, аргатай haas, намайе бездеход машинаар хүргэж үгтэн.

Тэдэмни төлөфона ор хөөрөлдөөд, уданшьеүгий болоод, нэгэ машина өржээ, намайе нуулгабаа. Нэгэ хүбүүнхээ: «Хаанахи нютагтайбта?», - гэжэ нурахадамни, «Хара-Шэбэрэй», - гээ.

- А-а, Мажиевай нютагайбши. Би залуудаа Таптаанайда багшалжа байхадаа, Бальжинима Мажиевые СССР-эй түрүүшний депутат болохо нунгалтадаа, идхалга, ойлгууламжын ажал ябуулаа һэмби. Арад зондоо ехэ туяатай хүн байхадань, дурбэ дахин нунгаа һэн, - гэхэдмэнни, нүгөөдэх хүн оролсожо:

- Энэ Мажиевайнай хүбүүн гээшэ, Агын округой толгойлогшо гээшэ, - гэбэл даа. Ехэ нонин уулзалга болохо, арадай дуунай мурсыөндэх хабаадаанаа хөөрөбэб. Тийхэдмени, Согто Бальжинимаевич Мажиев:

- Танда Агын тойрогой грамота, бэлэг барюулхади, хулеэгээд байгаарайты, бидэг Танийн олохоби, - гээ бэлэй.

Үглөөдөрүн толгойлогшын орлогшо 100 км ябажа, зориутаа намдаа өрээд, Хундэлэлэй грамота, Балжан хатанай статуэтке,

«Алтарганин» түүхэ тухай ном болон үшэе олон бэлэгүүдыее барюулаа. Ехэ баярые хүргэнбэ.

Мун Алханын аршаанда амаржа байхадаа, Москва хотын буряадуудай эблэлэй түрүүлэгшэ Батор Дугаровтай уулзашооб. Одоол бүхын нониноо хөөрөлдэбэди. Ямар жэгтэй гээшбэ? Ехэ нонин уулзалганаудые бурхан бэлэглээ бэшэ гү?

Эжигээ түрэхэн Шулуутайда, Улаан хададань, Таптаанай тоонто нютагтгаа, Алхана Агуу ууладаа мургэжэ, сэргэжээ үргэжэ, аршаандань хүртэжэ, бээ махабадаа һэргээжэ, сэдхэл дүүрэн, урматай, баяртай Ага нютагаар ябажа өрээб.

Монгол гүрэндэ миний дууланы дуунууд соностож байхань гээшэ, тэрээндэнь ехэ омогорхоноб:

Ажалай, дайнай, ара талын болон спортын ветеран Дулма Ванчиковна Ванчиковадаа Москва хотод амгалан мэндэ ажануухыень хүсэнэхийн

Цыргма САМПИЛОВА хэблэлдэ бэлэдэбэ.

Р.Н. БАЗАРОВАЙ ФОТО-ЭКСПЕРТ

ТҮҮХЭШЭ ЭРДЭМТЭДТЭ ХҮШӨӨ ЗОХЁӨЛ

Шэнэ ном

“Ивалга голдо һуудалтай зоной угай бэшэг” гэжэ нэрэйтэй номий байгша оной июль һарада хэблэлнээ гаранаан ушартадаашарамдуулан, би нютагай нахатайшуулай зоной талаанаа нэгэ хэдэй һанамжаа үгэнүүдыее газетын үншагшадтаа, нютагайнгаа зондоо, номий авторнуудтаа хэлэхэ, дуулгахаа гэжэшиидэбэ.

Нэнтүүнэнэ ном хэблэхын тутаа олохон жэлнүүдтэй бэлэдхэлэй ажал хэдээ, булагад янатанай “Зүүнэй зургаан” гэдэг нютагай эрхим сэхээтэн – түүхэшэн, удаан саг соо гулваа ябанаан Будажаб Буудаевай (1848-1924) угай бэшэгийн үндэхэнлэн абана, мунөнэй кириллицэ үзэгтэ оруулаад, оршол хэжэ, тэрэннхээ гадна энэ хэрэгье үргэлжлүүлжэн эрдэмтэд-түүхэшдэй, жэшээнь, С.П.Балдаевай, Б.Барадинай, Б.Д.Цибиковэй, Д.-Ц.Жамсаногой номуудые уншажаа, шүүмжэлжэ, сасуулан харажаа, нютагайнгаа түүхэдэ хамаатай бэшэгүүдьеи илган түүхэ абаад, урда-хойтоёо ойлгон хадуужаа ябадаг нютагай хүбүүн, мунеэ сагта Ивалгын дасанай Гэбшэ лама, Этигэлэй хамбын мүнхэ бэе сахигша, олондо мэдээжэ Бимба Цыденович Доржиеятаа дохин үнэн зүрхэнхэе баярые хүргэнбэ.

Эн ном хадаа Бимба ламын һанамжаар, ерээдүй сагай уладтаа зориуулжа, тэды ажал хэжэ ябанаан дээдэн зиндаа-

Б.Д.Цибиков

нитийн ажал бүтээгээ гэжэ тэмдэглээ.

Эн номий һайшаалтай зүйл гэхдээ, нэгдэхи хубидаа эрдэмтэд-түүхэшдэй, сэхээтэнүүдэй зохёөлийнудай шэлэмэл суглуулбары болоно. Хүн зондоо энэ хадаа ехэ нонирхолтой, заатагий заабари болоно гэжэ ойлгомоор. Саашадаа уг изагуурайнгаа үндэхэн мэдэх һэнхэрэгтэй түншамжа болохо угай һарбаалжан (генеалогическая таблица) уг бүхэнэй түүхын бэшэгэй урда харуулгандай.

Нютагтгаа мэдээжэ болонон, суута, хүндэтэ хүнүүдэй хуряангын намтараа һонирхожо, документ-гэршэлгэ суглуулжа, эсэн сусангий һанан шадалаараа олонд тулөө оролдоожо, эдэ зон нютаг-нүүгынга зоноор уулзажаа, тухыхн хуудаа ирака, эрхим хүнүүдэй намтараа һонирхожо, докуме-

хүлисэлгын гүйлтаа баринабди гэжэ мэдүүлнэ. Тийгээшье эдэ алдуунуудаа заан, энэ номий нэмэлтэ болгон, түрэлхидэйн түншамжаар, саашан ажалаа үргэлжэлүүлхээр хараалгдана.

Бултанай мэдэхээр, энэ сагта ном хэблүүлжэ гаргаха гээшэнай мүнгэнэй талаар ехэхэн хундэ хүшэр хэрэг ааб даа. Энэ талын ээм дээрээ даажа, эрмэлзэл зоригоо, хүсэ шадабария гаргажа, Дээдэ Ивалганаа уг гарбалтай бэрхэ хүбүүдэй нэгэн хадаа Очирор Доржо Дашициренович мун. Али зэргээр энэ ехэ ажалай хилхэхэ абаад, эсэстэн хүртээр түншамжа хүргэжэ, һайн һанаагаараа, һан шадалаараа өөрийн хэрэгтэй дүтэ абана, “миний хээгүйдэ, хэн хэхэб” гэхэндэл болбосоруулласбаа.

Нёдондо Ошор Булаг нютагтгаа Бодисадын Алтан субарга арад зондоо хүтэлбэрлижэ бүтээхэн, бэе дээрээ даажа абана, саглашагүй ехэ буянда хүртэхэн хун.

Нютагтамай имэ бэрхэ хүбүүд элирэн гаража байхань болтогий!

Энэ ном хадаа залуу хүгээнгүй хүн зондоо хэрэгтэй, саг соогоо бүтэхэн ном гэхэ байна. Үнэн үгээ хэлэхэ, зааха, заабарилхаа үбгэд, хүгшэд байна, угаа дамжуулха доодо

Ивалга голдо һуудалтай
ЗОНОЙ УГАЙ БЭШЭГ

БОДИСАДЫН НОВОЛЕНСКИЙ КҮРҮТ

уе урган үндүжэ байна.

Саг һайн, үнэншэ ажалша зоной амжалта туйлаха, золтой жаргалтай ажанууха арга олон.

Олон хүнэй оролдолгын ашар бүтэхэн энэ ном олон зондоо тутаа болохонь болтогий!

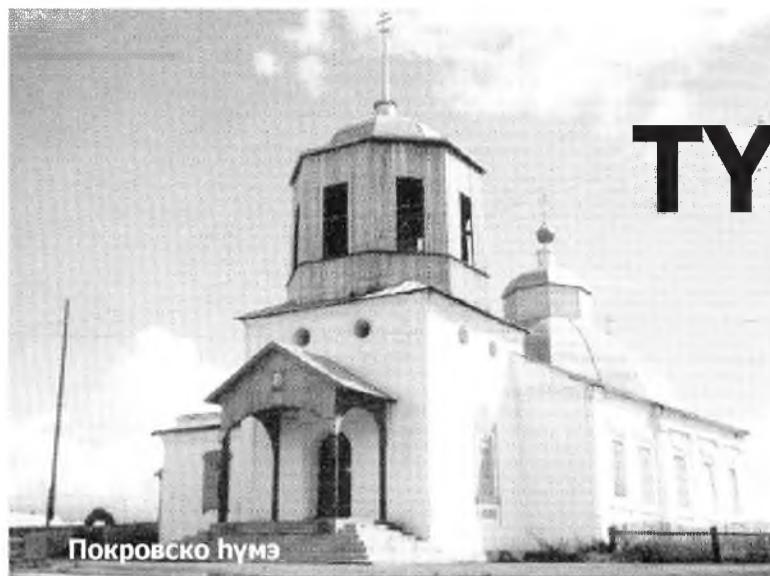
Энэ ном бүтэхэн зон хадаа үндэр нахатанай мүнхэ юрөөлэй дээжэдэ хүртэхэ, олоной түлөө оролдохон ажалаа үргэлжэлүүлжэ, элүүр энхэ, амгалан мэндэ ажануухань болтогий! Энэ буянгын эх зургаан зүйл хамаг амитанай буян болохонь болтогий!

Мария ДУГАРОВА (ЛАЙДАПОВА),
багшын ажалай ветеран.

2012 он – РОССИИН ТҮҮХЫН ЖЭЛ

Тиихэдэ Эрхүүгэй губерниин сэхээтэн Түнхэнээр аяншалха, амарха гээшэе нэрэ хүндын хэрэгтэ тоолодог байгаа. Энэ нюотагта Москва болон Петербург хотын үндэр тушаалта ноёд, генерал-губернаторнууд амардаг байhan гээшэ. Rossi гүрэн дотор Түнхэнэй аймагий аргагүй анхарал татадаг байные имэ аман зугаа гэршэнэ. Эрхүүгэй губернидэ ажануугшад, тэрэ үеэр ингэж хэлсэдэг байгаа: "Эрхүүгэй губернидэ байгаад, Түнхэн ошожо хараагүй байха гээш - Рим ошоод, Римскэ папа гээшье хараагүй байнантай жэшээтэй".

Түнхэнэй голдо археологууд XIX зуун жэлдэ шэнжэлгэнүүдэе ехэх хэдэг байhan юм. Тэдэнэй бэдэржэ олонон зүйлнүүд Эрхүүгэй областийн хизаар ороноо шэнжэлгэлтийн музейн жасада, тиихэдэ Улаан-Үдэ хотод байдаг Забайкалии арадуудай этнографическа музейдэ хадагалагдажа байдаг.

XVII зуун жэлэй дундуур ород хасагууд Түнхэн нюотаг нүүжэ ерээ. 1676 ондо тэдэ острог байгуулаа. Тэрэниие Иван Перфильев гэжэ баян хүнэй хубуун түхээрхэн түүхэтэй. Эдэх хасагууд хадаа Rossi гүрэнэй хилэ хамгаалжа, сэрэгэй алба хэдэг байгаа. Эдэх хасагуудтай хамта холоноо нүүжэ ерэхэн ородууд газар элдүүрилжэ, шэнийис, хара орооноо, ешмээн, обёос тарижа эхилээ.

Острогой байгуулагдаанай нүүлээр Түнхэнэй голдо үнэн алдартын шажан дэлгэржэ эхилээ. Модон һүмэ бодхогдоон байна. Энэ һүмүн хайлахада, 1812 ондо шулуугаар һүмэ баригдажа эхилэн байгаа. 1820 ондо эндэ һүмэ барижда дүүргэхэн юм. Мүнөөшье Түнхэнэй тубтэ эндэ һүмэ байдаг. Хубисхалай нүүлээр Покровско һүмэ хаагдаан байгаа. Тэрээн дотор соёлы байсан түбхинэхэн юм. 1995 ондо эндэ нюотаг үнэн алдартын шажанай санаартан Александр Василенко ерэжэ, энэ һүмүс һэльбэн шэнэлжэ эхилээ. Мүнөө үедэ эндэ хүдэлмэри яхала захадаа гаранхай. Үнэн алдартын шажан дэлгэрүүлдэг туб болонхай. Энэ һүмүн хажууда священник хүнэй байрладаг гэр түхээргэдэхэн байгаа. Хубисхалай нүүлээр тэрэ ветлечебницэ болгогдоон байна. Түнхэнэ хуушан гэррүүд ехэ олон. Тиихэдэ Балашов-Шпигель нюотагай купец хүнэй байсан гэр хаягдаанхай. Аймагай эгээл түрүүшийн нургуули эндэ түбхинэхэн түүхэтэй. 1816 ондо байгуулагдаан эндэ нургуулияа болотор эндэ байгаа юм. Энэ нургуулида Усольцевтоний олон багшанар хүдэлөө. 1930-аад онуудаар В.К.Усольцева болон И.С.Солдатов гэшэд эндэ нургуулида хүдэлжэ эхилээд,

эгэшэ дүүнэрьинь, үхижуудын угаа дамжан олон удаан жэлнүүдтэ эндэ нургуулида багшанар намтартай. 1983 ондо Усольцевтоний уг залгамжлан хүдэлхэн багшанар Москвада үнгэрэгдэхэн угай багшанарай бүхэсюзна слёдто хабаадаан байдаг. Энэ ехэ угай арбан түлөөлэгшэд мунөө Түнхэнэй аймагта ажанууна, бэшэниин Омск, Запорожье, Самара, Магадан, Хабаровск хотонуудаар тараажа ажануудаг.

Гурбан дабхар шэн дунда нургуулиин байшантай нүгөө талада аптекын хуушан байшан оршодог. Эндэ сүлэгдэхэн декабристнүүд ходо ерэдэг байгаа. Түнхэн нюотагта 2 мянга гаран сүлэгдэхэн хүнүүд ажанууна түүхэтэй.

Хоёр жэлэй туршада Түнхэндэ Владимир Сергеевич Толстой ажануугаа. Энэ хүн хадаа Л.Н.Толстойн дүтын түрэлэй хүн байhan. Түнхэн нюотагта гоё найхан байшан гэр баряа, саад, огород таридаг заншалтай байгаа. Тиихэдэ нюотагай үхижуудын эрдэм номдо нургадаг байhan юм. Түнхэннөө Кавказ руу ябахадаа, энэ гэрээ арадай училищи болгохыень угэхэн байдаг.

Тиихэдэ Түнхэн нюотагта Польшодо болоон национальна хүдэлөнде хабаадагшад ажанууна түүхэтэй. Тэдэнэй дунда Европын арадуудай хэлэнүүдэе хайн мэдэдэг байhan Б.Шварц, М.Войнич гэгшэд ажануудаг байгаа. Нюотагай тубтэ, нургуулиин хажууда совет засаг тогтоохын түлөө тэмсэгшэдтэ зориулагдаан хүшөө табигданхай байдаг. Түнхэн нюотагай алдар солье "Сибирик" гэхэн колхоз миллионер ехээти суурхуулhan юм. Ажайл Улаан Тугай орденонон шагнагдаан эндэ колхозын Л.А.Максимов гэжэ хүн толгойлдог байгаа. Колхозой конторын хажууда Эсэгэ ороноо хамгаалын Агуухэй дайнда ами нахаян алдаан нюотагийнгаа сэргэшэдэй дурсахаал мунхэлжэ табигдаан хүшөө бии. Түнхэнэхийд дайн байлдаанууда хабаадажа, эрэлхэг зориг харуулhan байдаг. Тэдэнэй дунда Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэрэгдээ зууршалагдаан Г.П.Лихачевые нэрлэмэр. Түнхэнэй нюотагта суута "Сибирик" колхозой хүндэтэ кохозник Андрей Иванович Байбородин ажануугаа. Тэрэ Москвада үнгэрэгдэхэд Илалтын жагсаалда хабаадалсан намтартай. Тиихэдэ Ленинэй орденто механизатор Иннокентий Афанасьевич Кобелев эндэ нюотагай хүн юм. Тэрэ колхоздо түрүүшийн колёсно трактор жилоодож асарhan хүнүүдэй нэгэн гээшэ.

Түнхэннөө саашаа замаа үргэлжлүүлжэн хүн "Сибирик" колхозой отделени байhan Аха-

ТҮНХЭН нюотагы "Сибириин Швейцари" гэжэ нэрлэдэг. Гоё найхан байгааляараа игэжэ алдаршанхай. Байгаалиин эндэ найхан орсон руу үшөө Эрхүүгэй губерниин бүридэлдэ байханаан эхилээд, аяншалагшад, эрдэмтэд үниннөө хойши ябажал байдаг заншалтай. Жэшээлхэдэ, Эрхүүгэй губернидэ Түнхэн нюотагай ордог байха үеэр шэнжэлэгшэд П.С.Паллас, Н.С.Турчанинов, В.Л.Комаров, В.И.Смирнов, А.Л.Чекановский, Н.П.Бобырь, Я.П.Прейн, К.Риттер, И.Д.Черский, Г.Радде, П.А.Ровинский, С.П.Перетолчин, С.П.Крашенинников, Г.Н.Потанин, П.П.Семёнов-Тян-Шанский, Д.Кеннан, А.П.Окладников болон бусад Түнхэн нюотагаар ходо аяншалган түүхэтэй.

лик болон Еловка тосхонуудые алгад гарадаггүй.

1918 оной апрель нарада Ахалик тосхондо Георгиевско орденой дүүрэн кавалер, ханта засагай армиин унтер-офицер ябажан, дэлхэй нэгэдэхи дайнда хабаадаан Иннокентий Леонтьевич Истоминой хүтэлбэри доро үгтийшүүлэй комитет байгуулагдаан түүхэтэй. Нюотагай хасагууд энэ комитетдэй эдэбхитэдэй зариманай ами нахые хайра гамгүйгээр хороонон түүхэтэй.

Еловка тосхон Ахалик гэжэ нюотагхаа 7 модоной зайда оршодог. Түнхэн голой хоймор талада Галбай, Таблангууд, Улбугай, Хуурай-хубаг, Таархай аршаан нюотагууд оршодог. Галбай нюотаг хада XVII партъездын нэрэмжэтэ колхозын туб байгаа. Тэрэнэй түрүүлэгшэнь Б.С.Барбаков гэжэ хүн байhan юм. 1950-яад онуудаар энэ колхозой гэшүүд бүхэсюзна хүдөө ажахын выставкэдэ хэдэн дахин хабаадаан байха.

Галбай хада Түнхэнэй болон Буряад ороной спортын омогорхол болохо Н.С.Ивахиновай, В.М.Сыдеевэй нюотаг юм.

Галбай нюотагхаа саашаа ябажадаа, Улбугай нюотаг хүрэжэ ошохот. Энэмийн хубшэ тайга соо оршодог тосхон болоно. Түнхэн нюотагай түрүүшүн коммунист, Коминтернын гэшүүн байhan С.А.Шойжоловой (Нацивой) нюотаг юм.

1996 ондо эндэ нюотагта ехэ түймэр боложо, ажануугшадай байра байдал галда шатаан юм. Богони болзорто нюотагархидай болон республикин Правительствын тухаламжаар шэнэ гэрнүүд, баригдажа, нюотагай шарай нэргээгдэхэн юм. Эндэ поэт Борис Сыренов түрэхэн намтартай. Тиихэдэ Улбугай нюотаг тоонтотой арадай уран зохёолшо Б.Н.Ябланов зохёолнуудаараа холо ойгүүр суурханхай.

Улбугай нюотагхаа холо бэшэ Бадар гэжэ газарта Сибириин институтдай наранай обсерватори оршодог. Хажуудан Сант-Петербургын обсерватори түхээрэгдэнхэн юм. Е.И.Сороковиков-Магай түрэхэн байна. Энэ хүнэй үльгэрнүүдэе бага наханхаа эхилжэ уншаагүй хүн хомор байhan байха. Эдэ үльгэрнүүдэнь эндэ газарта мүндэлхэн түүхэтэй. Тэрэнэй уг гарбал 300 жэлэй урда тээ ишиэ зөвжэ ерэхэн хасагуудаа үргэлжэхэн юм. Е.И.Сороковиков-Магай арадай аман зохёолор ехэтэ нонирходог хүн байгаа. Энэ суута үльгэршэнэй үри наадаад булта сугларбал, 200 хүн болохо байна. Тэдэнэй нэгэн М.А.Нефедьев 1971 ондо Озёрнын туулган болон цинкын баян хэбтэшнүүдтэй уурхай олоожо, СССР-эй Гүрэнэй шандын хүртэхэн юм.

Хуурай-хубаг гэжэ нюотагта өөрынгөө үедэ "Жаргалай зам" гэхэн коммуна байгуулагдаан байгаа. Тэрэнэй Д.Б.Таряшинов, С.Д.Тапхайев гэгшэд ударидаа эмхидхэнхэн юм. Дайнай үүлдээд эндэ нюотагта Москвада болоно Илалтын жагсаалда хабаадаан Б.Д.Бузаев, Со-

И.А.Кобелев (тэг дундань)

Совет засагай үеийн хүшөө

Энээгүүр ябажан хойноо аяншалагша Саганур нюотаг заабол хүрэдэг. Эндэ суута үльгэршэн, СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной туршуудын гэшүүн байhan Е.И.Сороковиков-Магай түрэхэн байна. Энэ хүнэй үльгэрнүүдэе бага наханхаа эхилжэ уншаагүй хүн хомор байhan байха. Эдэ үльгэрнүүдэнь эндэ газарта мүндэлхэн түүхэтэй. Тэрэнэй уг гарбал 300 жэлэй урда тээ ишиэ зөвжэ ерэхэн хасагуудаа үргэлжэхэн юм. Е.И.Сороковиков-Магай арадай аман зохёолор ехэтэ нонирходог хүн байгаа. Энэ суута үльгэршэнэй үри наадаад булта сугларбал, 200 хүн болохо байна. Тэдэнэй нэгэн М.А.Нефедьев 1971 ондо Озёрнын туулган болон цинкын баян хэбтэшнүүдтэй уурхай олоожо, СССР-эй Гүрэнэй шандын хүртэхэн юм.

Энэ нюотагайхид "Хэнгэргэ" гэжэ аман зохёолой арадай ансамбл байгууланхай. Тэрэнэй бүридэлдэ ордог багшанар, эмшэд, хүдөөгэй ажалшад, пенсионернүүд хонгёо дуугаа дуулажа, буряад ёхороо хатаржа, Испани, Польшо гэхэ мэтэ хариин гурэнүүдээр ябажа, бэлиг шадабарияа харуулhan байха. Хуурай-хубагхаа Аршаан нуурин холо бэшэ юм. Аршаан хүрэхэнхе урид харгын зүүн талада Таархай нюотаг тээшэ заанан тэмдэг үлгөөтэй байдаг.

Энэ Таархай гэжэ нюотаг хада Саяан хадын хойморто оршодог. Энэ нюотагта Советскэ Союзай Герой Жамбал Ешевич Тулаев түрэхэн юм. Тиихэдэ Таархай нюотагта Александр Невскиин хоёр орденой кавалер Сырен Жапович Андыков түрэхэн байна.

Эльвира ДАМБАЕВА
хэблэлдэ бэлдэбэ.

Хүршэнэрэй концерт

ПОП-ОПЕРО БҮЛЭГЭЙХИД ОНСО ТАЛААН БЭЛИГТЭЙ

Амарсан

Наяхан "Байгалай долгийн" гэхэн радио, тележурналист-нуудай бүхээрссиин конкурс-фестивальда (Улаан-Үдэ) уригданаан, энэ зундаа июниин 22-то Гүрэнэй филармониин зал соо уран бэлигээ, найхан хоолойгоо гэршэлхэн "Нюанс" гэхэн Монголой поп-оперо бүлэгэй бэлигтэй артистнууд, республикийн шагнагшадта мэдээж болонхой.

Августын 30-да эмхидхэгдэхэн ("Байгалай долгийн" конкурс-фестивалин түгэсхэлдэ) Буряадай гүрэнэй Г.Цыдынжаповай нэрэмжэтэ опера болон балетий академическэ театр соо үндэр хэмжээндэ үнгэргэгдэхэн урмашуулма найхан концертые тус бүлэг гоё хоолойнуудаараа шэмэглэхэн, бэлэг-дуунудаа эндэ сугларагшадта зориулсан байха юм.

Харин углөөдөрьи нь Гүрэнэй Х.Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театр соо болонон хубинингаа кон-

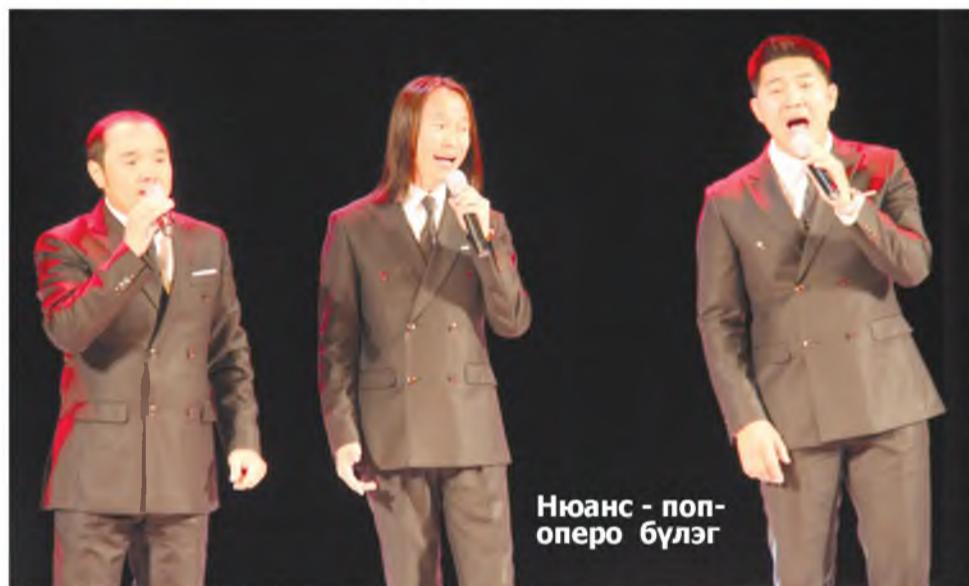
церт "Нюанс" бүлэг оперо искустын эгээл суута зүжэгүүдтэй, зүрхэ сэдыхэл хайлуулма аринуудые, дэлхийд мэдээжэ монгол дуунудаа аргагүй найханаар дуулажа, шагнагшадта найшаагдаа, халуун альга ташалгаар үдэшэгдөө. Зал соо хүлөө табихын аргагүй олон хүн зон сугларнан, тусхай концертын баархан хужарлансан байна.

Монголой Гүрэнэй соел, искустын университет, консерватори дүүргэнэн бэлигтэй дуушад түрэл оперо театрайнгаа солистнууд юм. Монголдо, Россиса, США-да, Испанида, Солонгосто, Хитадта гастрольнуудаа эмхидхэхэн поп-оперын бүлэгий олон хоолойн аялга нийлиүүлэн дуулаан мэдээжэ "Собор Парижской Богоматери" мюзиклхээ аринууд, итальян оперонуудаа партинууд, монгол мэдэ-

эжэ дуунууд репертуарын шэмэглэбэ. Жэшээн, олоной дуратай "O soLemio", «BambaLeo», «Памяти Карузо», «My heart...» гэхэн дуунууд, "Кошки" гэхэн мюзиклхээ аринууд, "Адажио", "Pegresa, a me", "Эхэ тухай", бусад монгол дуунууд, бидэниие уяруулба, "найхан аранжировко-хүгжмэлтэй байна" гэжэ Россиин габьяата артистка Ольга Аюрова сэгнэбэ. Энэ триогий бэлигтэй дуушан, мунөө үеын ута үйтэй прическотой Амарсана аринуудаа бэрхээр гүйсэдхэнэ гэжэ тэмдэглэхээр. Дууша хүршэнэрнай бултанай дура сэдыхэл талаан бэлигээрээ буляажа шадаба.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: "Нюанс" (Монгол) гоёор дуулана.

Нюанс - поп-оперо бүлэг

Р.Н.БАЗАРОВАЙ фото

«Каучук»
басагад

«Джуманджи» зүжэг – хүүгэдтэ

БУРЯАД ЦИРКЫН БУЯНТАЙ ХАРГЫТАЙ

лова, Дарья Ринчинова, Алтана Золтуева "Джуманджи" зүжэгтэхэгдэхэн эх гоёор нугаржа, олондо найшаагдаба.

Хүхүүтэй клоун, республикин габьяата артист Баясхалан Данжалов "хүүдэртээз" носолдоно, хүн зонийн хүхээнэ. Хэжэнгэ тоонтотой, намтай, Бэлигтэ эхиртэймийн сүг нурааны хайхан сэдыхэлтэй байнаан Байр Ринчинов нүхэрэймийн хүбүүн Баясхалан Ринчинов тус

циркын ветеран, тон бэрхэ гимнаст, акробат болонхой, мунөө бултание уран нүрэлгээрээ гайхуулна, баясуулна.

Хөөрхэн ульгэрэй Артемон нохойнууд Буратиногой командада доро мухарина, эрьеэлэнэ, хойто хул дээрээ ябана, сахариг руу нүрэнэ. Бэлигтэй гимнастнууд, акробадууд ухиуудые уран бэлигээрээ баясуулаа. Богонихон энэ цирковой зүжэг харагшад түрэл циркынгээ ар-

тистнуудта зохёохы амжала, хайн найхание, шэнэ, һонин программануудые хүсэнэ, эхилхэн шэнэ сезоноорь үнэн зүрхэнхэе хани халуунаар амаршална!

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: Буряадай Гүрэнэй циркын артистнууд.

Архивhaа зурагууд.

Баяртай, хүхүүтэй
циркынхид

1998 ондо Россиин артист Майдари Жапхандаевай хүтэлбэридоро үндэр хэмжээндэ эмхидхэгдэхэн Буряадай Гүрэнэй цирк (директорын Виктор Эрдянеев) мунөө жэл шэнэ зүжэг – "Джуманджи" гэхэн циркын найруулга харуулж, хүүгэдэй, ехэшүүлэй һонирхол татаажа байна. Наянай августын 25-хаа нэгэ һарын туршада нургуулида нураха дуратай хүсэлдэ зориулагданаан энэ зүжэгээ Улаан-Үдийн Орешковэй нэрэмжэтэ парк соо тусхай Шапито-циркын байраас (12 метр үндэртэй, хайн нуурунуудтад) харуулжа байнаанынхай найхан лэ байна даа.

Уян нугархай "каучук" (гуттаперчев басагад) гэхэн эдир артистнууд эндэ эдэбхитэй хабаадана: могоидол хотолзоно, бээс норино, эльбэ шедитэй ульгэрэй эрбээхэннүүдтэл далитай "эльфэнүүд" болон хатарна. Тээмэндэ Москвада анхан энэл циркдээ мэдээжэ болонон артистка, мунөөшье эндээ бэрхээр ажалладаг, заалуу халаанай багша, нурган хүмүүжүүлэгшэ Анна Хабеева дүрбэн басагадтаяа ехэ амжалтатайгаар "Минута славы" гэхэн Түбэй телевиденин (Москва) программаа хабаадажа, Росси соогоо мэдээж болоо, түгэсхэлэйн юбилейнэ программадан уригданхай. Нөөл хөөрхэнүүд, уян бээтэй Аягма Намжилова, Аригма Цыремпи-

ОЮУТАДАЙ АЖАБАЙДАЛЫАА

Xүн бүхэнэй наандаа элшэ хүсэн, унтаршагүй сог залитай оюутадай мартагдашагүй хаана тудадаг. Ямаршье үүлэгүй сэлмэг энэхэн хаана ходол сэдьхэлдэ дулааханаар наангададаг гээшэ. Уе бүхэнэй оюутад өөхээдүн илгаатай байдаг. Гэбэшье, бүлтадаа дундаршагүй элшэ хүсэн, найдамтай хандаса, нэгэ урагшаа тэгүүлнээн эрмэлзэл хүсэллөөрөө адли бишүү. Мунёө үеын оюутад - Буряадай Үндэштэнэй-гуманитарна институтадай оюутадтай уулзажа, үнгэрэн зуны амаралтын ажал хэрэг тухай хөөрэлдэбэб.

Бээлигтэ Цырендылыков,
5-дахи курсын оюутан:

-Би мунёө жэл Монголдо дадалга (практика) гаранаадаа ба яртайб. Түүрүүшүн үдэрнуудтэ монгол ярианай хэлэндэ юрын зонтой харилсажа нураабди. "Янзага" гэхэн хүүгэдэй амаралгын лагерьтаа Монголой технологическа Их сургуулиин оюутадтай вакуумнаа байдалдаа хэлээш шудалгабид. Эндэ гансал монгол хэлэн дээрэ дуугарха ёнотой байгаа. Ех олон шэнэ угэнүүдтэ нурааб. Манай дээдэ нургуулиин оюутан байнаан, мунёө Плехановай нэрэмжээти униситетдэй Монголой таагтаа багшалдаг Туяна Раднаеваа ехэйнэр биднүү хүтэлбэрийөө. Тон эхээр миний нонирхонон күмэн гэхэд, бидэнэй Монголдо байха үедэ Монгол Гүрэнэй Агуулхэ Арадай Хуралай үнгальтаа үнгэржэ байгаа. Манай гүрэндэ орходоо, идхалгын ажал ехээршмээр ябуулагдана. Бүхы олондо мэдээсэл тараадаг эмхинүүд бултаа идхалгын ажал ябуулна. 354 кандидатуудай 84-нийн эхэнэрнүүд байгаа. Кандидатуудай үнгагшадтаа эдилтгэ үгэхэн хэдэн ушар элируулгэдэж, төлөвидени, газетэнүүдтэ тодорхойгоор бешэнэн байгаа.

Мун саашанхи хэлэ шудал-

ха ажалдамни хэрэгтэй ехэ олон нонин номуудые худалдахаа абааб. Имэ номууд манай эндэ наймаалагдадаггүй. Монгол гүрэнэй ехэ номой санда оржо, нонин, үзэгдээгүй номуудые хараха хүслтэй байгаади, тээд юундэ даа тэрээ руу хари гүрэнэй оюутадые оруулдаггүй байна.

Тон ехээр нонирхонон юмэн гээдэ, Чингисханай хүшэе. Энэ хүшэе нууритаяа хамтаа аяар 50 метр үндэртэй. Домогой удаар, энэ газарта Чингис хаан алтан ташуур олонон байна. Тэрэ гээндээ ёнотой баатарай дайшалхыа эрэлхэг зам эхилэн түүхэтэй. Ташуур хадаа монгол буряадай бүхээтэйшүүлдэ эрэлхэг зоригой, хүсэл эрмэлзэлэй үндэ боложо үгэдэг.

Сарюуна Таханова,
5-дахи курсын оюутан:

- Би Монголдо дадалга 2-дохиёй гарабад. 2 жэлэй саана "Наадам" болон "Алтартанын" үедэй байжаа, ехэйтэй нонирхоо һэм. Монголой залуушуул бултаа шахуу монгол, ород, англи, солонгос хэлэ ехэйнэр мэдэх байна. Алишье хэлэн дээрэ адилхан харилсажа шадана. 2 жэлэй туршидаа Монгол орон ехэхүүхжэн байна. Залуушуулын американ залуушуулдаа дээдэж сасан үргэх ёнотой. Энэхүү хадаа хайнан аттагаар ерээн тэмдэг гээш гэж нэгээ наанатай агбай хөөрөө.

Чимитцырен Гомбожапов, 3-дахи курсын оюутан:

- Би дээдэ нургуулияа дүүргээд, Монгол гүрэн ошоожо, хари хэлэнүүдье шудалхаа хүсэлтэй. **Байгальма Дымпилова,**
2-дохи курсын оюутан:

- Мунёө зүн бидэ Түнхэнэй аймагтаа аман зохёол шэнжэлхээш гараабди. Түнхэнэй аймагай Хойто-Гол нюотагтаа наанатайшүүлтэй уулзажа, до-

мог түүхэнүүдье буулгажаа абаабди. Буха-ноён тухай дотогш ёнотойбид. Би энэ дээдэ нургуулида нуурахадаа, ехэ нонин мэдээлнүүдье абанааб. Хитад, монгол, буряад хэлэ шудалнааб. Нюотаг бүхэнэй хэлэнэй илгаа шэнжэлхээд ехэ нонин. Түнхэнэйхид түрэл хэлээш ехэйнэр мэдэдэг, оньон угэ, таабари, домог түүхэ мэдэхэ зон байна.

Цыремпил Цыремпилов,
3-дахи курсын оюутан:

- Хизаар ороноо шэнжэлэглийн ажал Түнхэнэй аймагтаа ябуулхадаа, нюотагаа уран зохёолшодтой уулзаабди. Шагдар Байминов, Владимир Сыреновтэй, тэдэнэй уран зохёолнуудтай, зохёохы замттай танилсаабди.

Наталья, оюутан:

- Намдаа эгээ һонинийн юун байгааб гэхэд, Түнхэнэй аймагай хүдээ нюотагуудаар ябахадаа, ехэ нонин архин дуун, хараалнуудье бэшэжэ абанаан байнаабди. Манай багша Светлана Алексеевна Ошорова тэдэнине суглуулж, ном гаргадаг юм.

ХОЙТОГОЛ НЮТАГ ТУХАЙ ДОМОГ

Монгол угсатанай Муумай ба Баантай гэжэ аха дүү хоёр үбэр бэе ошоогүй, Мунхэ-Сарьдагнаань зүүн тээшээ Түнхэнэн хангайн зурагар Ех үндэр хамарын дахажа, ан гүрөөнэ агнаажаа ябаад, хүтэлэй үндэртэй гаража, хойшо урагшаа харахадань, хоёр найхан гол харагдажаа байбал.

Муумай: Зай, бид хоёр үглөө болотор амараа даа!

Баантай: Тиигээ, тиигээ.

Үндэр гэгшын шэнхэнэ узуурарын үрбуулжа, үндэр һангаа табиж, маани мэгзэмээ уншажа, сайгаа уубад.

Муумай: Энэ хоёр голноо найхан дайда үгы, би Хойто-Голоо эзэлжэ агнахам.

Баантай: Би урда голоо эзэлхэб.

(Хоюулаа хэбтэй нойрсбод).

Хойто үглөөнийн үрбуулжан шэнхэндээ хоюулаа маани уншажа, сайгаа уугаад, бэе бэедээ найхан үреэлээ хэлээд, хоёр тээшээ тарабад. Муумай яба-

ябахаар нэгэ һайхан талаа дээрэ гараба. Тиигээд иигэжэ хэлэбээ:

"Ямар гоё шара сээсгүүд энэ талаа дээрэ урганаа гээшэб! Энэ талы Шара Тала гэжэ нэрлэхэм".

Саашадаа Муумай Шаргай ноёнтой (Бурхан Баабайтай) уулзана.

Бурхан баабай: Сайн хаянай намаргаандаа, бошогоо хаянай буналгаандаа һаарал буураал болонон үбгэн, хилэ һаихаа гэжэй хойнод, шошоолог, шуранхан, сагаантан, боолдой, бадархан, тэртэ, хоёд яхатан хүбүүдэй харуулшанаар ерэтэр, Муумай һүүхан юм гэлсэгшэ. Иигэжэ Хойтоог нюотагтаа найман һайтанхаа тараашад, найман тээшээ намаалжа, налайжа, жаргажаа үүддэг юм.

ТҮРЭ НАЙРАЙ ҮРЕЭЛНҮҮД

Аймагайнгаа түрэ найрнуудтаа хабаадалсажа дууланаан, шагнаан үгнүүд.

Түнхэнэй зоной заншалаар хадаг табижадаа, гурбан гү, али таба, долоон, юнэн эрх хүн-

ябалсадаг. Эхэнэр хүн хадаг та билгадаа ябалсаха ёногүй ааб даа.

Бэри боложо асархан басагандаа олон үгнүүдье хэлээж, үреэлнүүдье хүргэдэг заншалтай. Тэдэнэй тоодо имэ үреэлнүүд хэлэгдэдэг юм:

**Хүнан зандан сэргэдээтай
Хурдан хүлэгүүд ходо
уягдажаа байг.**

**Олонхон айлшадые
үүдэндээ үтажаа,**

**Хоймортоо һуулгажа,
хүндэлжэ байгаарай.**

***

**Абдараар дүүрэн
алтатай болоорой.**

**Аба эжынгээ һайн
нэрье нэрлүүлжэ
ябаарай.**

***

**Баабай тээбийнгээ
нэрье һанажа,
Баяртай хухюутэй
ябаарай.**

***

**Баатар хүбүүтэй боложо,
Баяр жаргалда хүртөөрэй.
Эрдэмтэй зон болгоорой.**

**Үтэлэн эхэ эсэгээ
эдеэлүүлжэ,
Зөөлэн орон соо
унтуулжа байгаарай.**

***

**Эхэ эсэгын бүян ех юм,
Эхэ, эсэгээс муудуулжан
хүн**

**Бүхы наан соогоо баяр,
жаргал эдлэдэггүй.
Үхибүүнэйнгээ эсэгье
эхэ шэнгээр хүндэлжэ
ябаарай.**

Цыргема САМПИЛОВА.

Манай Буряад орондо физическе культура болон спорт яһала үргэнээр хүгжөөгддэг юм. Олимпиин, дэлхэйн, Европо ба Ази түбүнүүдэй чемпионууд манай республикаа ургажа гаранхай. Энэ ехэ амжалта, илалтануудтаа республикин элдэб сонинуудай, радио болон телестудиинуудай журналистнууд горитой хубитаяа оруулдаг гээшэ. Эндэ үүчинэй спортивна журналистнууд Владимир Барабаев, Бадма Цыремпилов, Бата-Мунхэ Жигжитов, Анатолий Субботин, Геннадий Бодлогоев, Ким Баторов, Сергей Бухаев, Валерий Харахинов, Валерий Бадмаев, Роберт Гаязов, Борис Мироманов, Валерий Сыдеев, Владимир Фомин, Анатолий Раднаев, Тимур Ламбаев, Баясхалан Дабайн болон бусадые дурдаха болно.

Эдэбхитэй штатнабэшэ корреспондентнууд Василий Аввакумович Мамилов, Александр Михайлович Игумнов, Лубсама Аранзаевна Гармаева, Николай Батомункуевич Галданов, Николай Николаевич Иванов, фотокорреспондентнууд Петр Андреевич Яхновецкий, Владимир Евсеевич Плутт, Цыбен Будаевич Цыренжапов, Сергей Цыденович Балдуев, Радна-Нима Балданович Базаров болон бусад Буряад орондо бэлигтэй бэрхэ спортын удыгын талаар ехэ габьятай гээд тэмдэглэлтэй. Тээд эдэнэй олонхид наһа баранхай, гэбэшье гэрэлтэй хайхан дурсааалын мүнхэ.

Мүнөө элдэб сонинуудтаа, радио болон телестудиинуудтаа хүдэлдэг залуу спортивна журналистнууд (сурбалжлагшад) олон болонхой. Энэ талаар Борис Балданов, Лиция Цыбикова, Бугидма Надцалова, Владимир Дашинимаев, Бэлигтэ Жамбалов, Лариса Базарова, Андрей Данчинов, Борис Мироманов (хүүүний), Алексей Лупанов болон бусадые нэрлэлтэй.

Бадма Тибашкеевич Цыремпилов бидэхоёр «Буряад үнэн» сониндо хамта хүдэлхэдэе, спортын элдэб зүйлнүүдээр мэдээсэнүүдые, тоосоонуудые, репортажнуудые, элитэ ехэ спортын удыгын талаар Борис Балданов, Лиция Цыбикова, Бугидма Надцалова, Владимир Дашинимаев, Бэлигтэ Жамбалов, Лариса Базарова, Андрей Данчинов, Борис Мироманов (хүүүний), Алексей Лупанов болон бусадые нэрлэлтэй.

Бадма Тибашкеевич Цыремпилов бидэхоёр «Буряад үнэн» сониндо хамта хүдэлхэдэе, спортын элдэб зүйлнүүдээр мэдээсэнүүдые, тоосоонуудые, репортажнуудые, элитэ ехэ спортын удыгын талаар Борис Балданов, Лиция Цыбикова, Бугидма Надцалова, Владимир Дашинимаев, Бэлигтэ Жамбалов, Лариса Базарова, Андрей Данчинов, Борис Мироманов (хүүүний), Алексей Лупанов болон бусадые нэрлэлтэй.

Бадма Тибашкеевич Цыремпилов бидэхоёр «Буряад үнэн» сониндо хамта хүдэлхэдэе, спортын элдэб зүйлнүүдээр мэдээсэнүүдые, тоосоонуудые, репортажнуудые, элитэ ехэ спортын удыгын талаар Борис Балданов, Лиция Цыбикова, Бугидма Надцалова, Владимир Дашинимаев, Бэлигтэ Жамбалов, Лариса Базарова, Андрей Данчинов, Борис Мироманов (хүүүний), Алексей Лупанов болон бусадые нэрлэлтэй.

БЭЕЫН ТАМИР БОЛОН СПОРТ ТУХАЙ

Бадма-Мунхэ Жигжитов, спортивна сурбалжлагшада.

A.
Абсолютный чемпион - абарга чемпион (абарга бүхэ, абарга боксёр г.м.);

Автогонщик - автомобиль ар урилдагша;

Агрессивность - хэрэгэй шэрүүн ааша(добротолго);

Адаптация - тааралдалга, байдалдаа дадалга;

Ажиотаж - сэдхэлэлээ ехээр хүдэлэлтэй, үрдилдээтэй тэмсэл;

Академическая гребля - академическэ һэллюурдэлгэ;

Амбиция - бээз дээгүүр абалга, ехэрхүү, дээрэлхүү, ноёрхуу зан, бардам һанаа сэдхэлэл;

Амбициозность - гансал бээз тоохо, ехэрхэх, бардамлахаа ябадал;

Арена мировая, спортивная - дэлхэй дээрэ, дэлхэйн оршондо, дэлхэйн спортын оршондо;

Ассоциация футбольная - футболой эблэл;

Атакующий стиль - добтолхы шэнжэктэй команда;

Ахиллово сухожилие - хүлэй нүөйн шүрбэхэн, шандааһан (гэмтэлгэ).

B.
Бадминтон - бадминтон, ракеткээр үдтэй бүмбэгэ сеткэ дээгүүр сохиже наадалга;

Баскетбол - баскетбол;

Батут - батут (гүрэмэл сеткэ дээрэ һүрэлгэ);

Бейсбол - бейсбол (команданууд бүмбэгэ шиндамаар сохиже наадалга);

Безуоризненно - өө мөгүй, алдуу эндүүгүй, дутуу дундагүй;

Беречь силы - хүс шадлаа, тэнхээ тамираа гамнаха;

Бесстрашие - айдагүй зан, айлтагүй ябадал;

Блестящие перспективы - толотомо ерээдүй, хараа түсэб;

Блистательный результат - ялас гэмэ, толормо үрэ дүн;

Блуждающий форвард - талмай дээгүүр иишэ тишишэ хэсэжэ добтолгшо;

Бокс - бокс, нюдаргын шалаа гаралга;

Боковой удар - хажуу талааһан сохиго, шааха;

Болельщики спорта - спорто дурдатайшушуу;

Большой спорт - ехэ спорт;

Бомбардир - добтологшо;

Бури восторгов - ехэ баяр, ехээр бахаа ханалга;

Быстрый финиш - бушуу түргөөр хүрэж ерэлгэ.

C.

Ведущий игрок - гол, туруу наадагша, тамиршан;

Велоспорт (трек, шоссе) - велосипедээр стадионой трек дээрэ, дардам харгыгаар урилдаан;

Величайший спортсмен - асари ехэ, гайхамшагта спортын, тамиршан;

Вид спорта - спортын зүйл;

Виртуозная техника обводки - шадамар бэрхээр булгаалан мэхэлх арга;

Вице-чемпион - урдын чемпион, чемпион байлан, зарим ушарты хоёрдохи нуури эзэлэгшэ;

Водное поло - унан дээрэ бүмбэгөөр наадалга;

Водная станция - унанай станци;

Волейбол - волейбол;

Вольная борьба - дүрэ булялдалын барилдаан, монголоор сулаөтэ барилдаан;

Воля несгибаемая - нугаршагүй хүсэл, эгэршэгүй зориг;

Ворота соперников - нүгөө талын саха;

Вратарь - вратарь, саха сахигша, хамгаалагша;

Выдающийся спортивный деятель - спортын элитэ ехэ ажал ябуулагша;

Выдержка - тэсэбэри, тэсэмгэй байлга;

Выносливость - сүлхэ, даасатай, хатуу шэрги байлга;

Высокая награда - дээдэн хайра шагнал;

Высокотехничный - үндэр ехэ арга шадабари;

Высокогорный каток - үндэр хада уулдахи елүүр.

Ж.

Гандбол (ручной мяч) - гайр бүмбэгэ;

Гимнастика спортивная - спортивна гимнастика;

Гимнастика художественная - уран хайханай гимнастика;

Гол - нүгөө талын саха руу бүмбэгэ шэдэжэ, сохиже, үдхэлжэ оруулалга;

Голкипер - вратарь, саха сахигша;

Грандиозный триумф - туйлай ехэ, гайхамшагта илалта;

Гребля на байдарках и каноэ - байдарка болон каноэгээр һэлүүрдэлгэ;

Греко-римская борьба - греко-римскэ барилдаан;

Группа «А» - «А» бүлэг.

D.
Дворовая команда - хотоной команда;

Дебют - эхин, шатар наадагий эхин;

Дебютировать - түрүү шынхиэ хабаадаха;

Демонстрировать - харуулха, үзүүлхэ, элирүүлхэ;

Деспот - хатуу шэрүүн, хэрэгэй дошон хүн, хэрэгэй шэрүүн ааша;

Джеб - неполновесный удар - хангалтагүй мүү, харюу-мурюу сохило;

Динамичный - эршэмтэй, бушуу түргэн; **Дисквалификация** - мэргэжэлыен хаялга, мүрүсөннөө гаргалга, мэргжэл, ажалгүй болголго;

Дискредитировать - нэрын хуналха, гутааха, хүнднын бууруулха;

Дистанция - зайд, газар;

Дзюдо - дзюдо (япон үндээтэнэй барилдаан);

Доля секунды - секундын хэдэхэн хуби;

Допинг - буршаганур түргэн болгохо, бүхы хүсьен дары гаргуулха эм;

Достоин - нэрэ хүндэдэх хүртээгээ;

Дриблиング скоростной - бүмбэга аbamсаараа, бушуу түргөөр булгаалан мэхэлх арга;

Дублёр - халажа наадагша, һэлгэж абаха хүн.

Ж.
Журнал спортивный - спортын сэтгүүл;

Жизненное кредо - ажайбадалай суртал, жама ёён.

Забить гол - бүмбэгэ сохиже, үдхэлжэ оруулха;

Завершающий удар - эсэй үрэ дүн асархан сохило;

Замечательный игрок - гайхамшаг наадагша;

Заплыв - тамаралга;

Зачет - тоосон;

Защитник - хамгаалагша;

Защитник крайний - захатаар хамгаалагша;

Звезда футбола - футболой одон;

Знаменитый - суута, солото;

Золотой кубок - алтан кубок,

I.
Игры Доброй воли - һайн хайхан хүсэл эрмэлзэлэй нааданууд;

Идеальный - эрхим һайн, гайхалтай зохиц;

<

ТНТ

07.00,	09.00, 23.00, 00.30	«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА (16+)
07.30	M/C «НЕЗНАЙКА В СОЛНЧЕНОМ ГОРОДЕ»	19.10 «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+)
07.55	«СМЕШАРИКИ» НА «АРИГ УСЕ» (12+)	06.05, 20.00 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ» (0+, «ЗУРХАЙ»)
08.00,	19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)	06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 04.40 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
08.30	T/C «ДВОЙНОЙ ПЕРЕПОЛОХ»	07.00 «ПРО-НОВОСТИ» (16+)
09.30	«КУНГ-ФУ ПАНДА»: «УДИВИТЕЛЬНЫЕ ЛЕГЕНДЫ» (12+)	07.25, 23.30, 01.10 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ» (0+)
09.55	«ОЗОРНЫЕ АНИМАШКИ» (12+)	20.20 X/F «ОРУЖИЕ XX ВЕКА»
10.25	M/C «ЭЙ, АРНОЛЬД!»	08.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+), «ЗУРХАЙ»
10.50	M/C «ПИНГВИНЫ ИЗ «МАДАГАСКАРА»	08.30 «ЕВРОМАС. ОКНО В ЕВРОПУ» (0+)
11.10	«ЖЕНСКАЯ ЛИГА»	09.00 «ПРО-НОВОСТИ» (16+), «ЗУРХАЙ»
11.40	X/F «ПОХОЖДЕНИЕ ПРИЗРАКА»	10.05 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ» (0+) T/C «КАК СКАЗАЛ ДЖИМ».
13.30	T/C «УНИВЕР»	10.30 «ЗУРХАЙ»
14.00	«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ» (16+)	11.05 «ЛОЛИТА. БЕЗ КОМПЛЕКСОВ» (16+)
14.20	«ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)	12.05 T/C «ДЕФФОНКИ»
14.30	«ДОМ-2. LIVE» (16+)	13.05 T/C «В ПОИСКАХ КАПИТАНА ГРАНТА»
16.30	T/C «ИНТЕРНЫ»	14.20 M/F T/C «БЕЛЫЙ КЛЫК»
17.30	T/C «ДЕФФОНКИ»	15.05 X/F «ДВЕНАДЦАТАЯ НОЧЬ» (16+)
18.30,	20.00 T/C «РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ»	15.35 «ЗУРХАЙ»
19.00	«МИРОВЫЕ НОВОСТИ». ПОГОДА (16+)	02.05 ВЛАДИМИРА СОЛОВЬЁВА. ВЕСТИ +
19.15	M/F T/C «КОШКИН ДОМ»	21.30 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
20.30	T/C «ЗАЙЦЕВ +1»	21.40 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)

ТИВИКОМ

21.00	Х/F «ЛЮБОВЬ С УВЕДОМЛЕНИЕМ»	17.30 «ЗАЧАРОВАННЫЕ» (12+), «ЗУРХАЙ»
23.35	«ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+)	18.30 X/F «СЧАСТЛИВОЕ ЧИСЛО СЛЕВИНА»
01.00	X/F «СЧАСТЛИВОЕ ЧИСЛО СЛЕВИНА»	19.00 «АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ» (0+), «ЗУРХАЙ»
		20.35 T/C «ХИМИК»
		22.00 T/C «ГРЯБЬ НАГРАБЛЕННОЕ», «ЗУРХАЙ»
		23.50 «ЭПОХА. ЛЮДИ И СОБЫТИЯ» (6+), «ЗУРХАЙ»
		01.30 «ТОП-МODEЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ» (12+)
		03.00 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

05.55	07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС	05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС
		09.35 T/C «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»
		10.30, 16.30, 19.30 ОБЗОР. «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
		11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
		11.20 «ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР».
		11.55 «ДО СУДА». (16+)
		13.00 «СУД ПРИСЯЖНЫХ». (16+)
		14.25 T/C «МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ»
		15.30 «СРЕДЬ БЕЛА ДНЯ» С ВИКТОРОМ НАБУТОВЫМ. (16+)
		17.25 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА». (16+)

НТВ

11.00	T/C «6 КАДРОВ» (16+)	18.00, 18.30 T/C «ДАЁШЬ, МОЛОДЁЖЬ!» (16+)
12.00,	Х/F «СОННАЯ ЛОШИНА» (12+)	14.00 «ГАЛИЛЕО» (0+)
	X/F «СОННАЯ ЛОШИНА» (12+)	17.00 «КВН НА БИС» (16+)
		20.00 T/C «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
		22.00 «СУПЕРНЕВЕСТЫ» (12+)
		04.15 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

СТС

06.55	«НТВ УТРОМ»	11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00
09.35	T/C «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»	06.20 Д/С «ДАРЫ ПРЕДКОВ»
	10.30, 16.30, 19.30 ОБЗОР. «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»	«УТРО НА 5». (6+)
	11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»	13.30 Т/C «БОЙНАЯ СИЛА»
	11.20 «ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР».	19.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
	11.55 «ДО СУДА». (16+)	19.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
	13.00 «СУД ПРИСЯЖНЫХ». (16+)	17.00 «ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ»
	14.25 T/C «МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ»	18.00 «ПРАВО НА ЗАЩИТУ». (16+)
	15.30 «СРЕДЬ БЕЛА ДНЯ»	20.30, 21.00 Т/C «ДЕТЕКТИВЫ»
	17.25 С ВИКТОРОМ НАБУТОВЫМ. (16+)	22.15, 23.25 Т/C «СЛЕД»
		Х/F «ПРИСТУПИТЬ КЛИКВИДАЦИИ»
		Т/C «СЕРДЦУ НЕ ПРИКАЖЕШЬ»

НТВ

07.00,	11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00	«СЕЙЧАС»
	06.20 Д/С «ДАРЫ ПРЕДКОВ»	06.20 Д/С «ДАРЫ ПРЕДКОВ»
	«УТРО НА 5». (6+)	«УТРО НА 5». (6+)
	13.30 Т/C «БОЙНАЯ СИЛА»	13.30 Т/C «БОЙНАЯ СИЛА»
	19.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»	19.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
	17.00 «ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ»	17.00 «ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ»
	18.00 «ПРАВО НА ЗАЩИТУ». (16+)	18.00 «ПРАВО НА ЗАЩИТУ». (16+)
	20.30, 21.00 Т/C «ДЕТЕКТИВЫ»	20.30, 21.00 Т/C «ДЕТЕКТИВЫ»
	22.15, 23.25 Т/C «СЛЕД»	22.15, 23.25 Т/C «СЛЕД»
	Х/F «ПРИСТУПИТЬ КЛИКВИДАЦИИ»	Х/F «ПРИСТУПИТЬ КЛИКВИДАЦИИ»
	Т/C «СЕРДЦУ НЕ ПРИКАЖЕШЬ»	Т/C «СЕРДЦУ НЕ ПРИКАЖЕШЬ»

СТС

02.10	Х/Ф «КРУТЫЕ ВИРАЖИ» (0+)	02.10 Х/Ф «КРУТЫЕ ВИРАЖИ» (0+)
04.25	ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ	04.25 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.55	«НТВ УТРОМ»	06.55 «НТВ УТРОМ»
09.35	T/C «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»	09.35 T/C «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»
	10.30, 16.30, 19.30 ОБЗОР. «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»	10.30, 16.30, 19.30 ОБЗОР. «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
	11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»	11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
	11.20 «ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР».	11.20 «ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР».

СТС

06.55	«НТВ УТРОМ»	06.55 «Н

06.55 «НТВ УТРОМ»
 09.40 «ЖЕНСКИЙ ВЗГЛЯД»,
 С ОКСАНЫ ПУШКИНОЙ
 10.30, 16.30, 19.30 ОБЗОР,
 «ЧРЕЗЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»

11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
 11.20, 03.25 «СПАСАТЕЛИ». (16+)
 11.55 «ДО СУДА». (16+)
 13.00 «СУД ПРИСЯЖНЫХ». (16+)
 14.25 «СУД ПРИСЯЖНЫХ». ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ». (16+)
 15.30 «СРЕДЬ БЕЛА ДНЯ» С ВИКТОРОМ НАБУТОВЫМ. (16+)

17.25 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА». (16+)
 18.40 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ. (16+)
 20.30 Т/С «ЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ»
 22.25 Т/С «ГЛУХАРЬ. ВОЗВРАЩЕНИЕ»
 00.35 «ЗВОНОК СУДЬБЫ». (18+)

01.30 Х/Ф «ПРЯТКИ»
 03.55 Т/С «ХОЛМ ОДНОГО ДЕРЕВА»
 05.40 Т/С «ЧАС ВОЛКОВА»

5 КАНАЛ

08.00 «УТРО НА 5». (6+)
 11.30 Д/Ф «НАЕДИНЕ С ПРИРОДОЙ»
 11.45 13.30, 17.00, 02.45 Т/С «ГОСУДАРСТВЕННАЯ ГРАНИЦА»
 18.00 «ПРАВО НА ЗАЩИТУ». (16+)
 19.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
 20.00, 20.30 Т/С «ДЕТЕКТИВЫ»
 21.00, 21.50, 22.40, 23.25, 00.15, 01.05 Т/С «СЛЕД»

Суббота, 15
ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
 07.10 М/Ф «НУ, ПОГОДИ!»
 07.30 Х/Ф «АЛЬПИЙСКАЯ БАЛЛАДА»
 09.20 «ДЕТЕНЫШИ ДЖУНГЛЕЙ»
 09.45 М/С «СМЕШАРИКИ. ПИН-КОД»
 10.00 «ИГРАЙ, ГАРМОНЬЮ ЛЮБИМАЯ!»
 10.45 «СЛОВО ПАСТЫРЯ»
 11.15 «СМАК». (12+)
 11.55 «ИОСИФ КОБЗОН. ИГРА ПО ПРАВИЛАМ И БЕЗ»
 13.15 Д/Ф «СРЕДА ОБИТАНИЯ»
 14.20 «ЕРАЛАШ»
 14.50 Т/С «ЛИЧНЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА»
 19.00 «ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ» С СУБТИТРАМИ
 19.15 «ДА ЛАДНО!» (16+)
 19.50 «ЧЕЛОВЕК И ЗАКОН»
 20.55 «КТО ХОЧЕТ СТАТЬ МИЛЛИОНЕРОМ?»
 22.00 «ВРЕМЯ»
 22.20 «СЕГОДНЯ ВЕЧЕРОМ» (16+)
 23.55 «ПРИНЦ ГАРРИ. ШАЛЬНОЙ РЕБЕНОК». (16+)
 00.55 Х/Ф «ДОБРО ПОЖАЛОВАТЬ НА БОРТ»
 02.45 Х/Ф «ПЕРЕПРАВА»
 04.55 Х/Ф «УГАДАЙ, КТО ПРИДЕТ К ОБЕДУ?»

«РОССИЯ 1»

05.55 Х/Ф «НЕПОДСУДЕН»
 07.35 «СЕЛЬСКОЕ УТРО»
 08.05 «ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ»
 09.00, 12.00, 15.00 ВЕСТИ
 09.10, 12.10, 15.20 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ

09.20 «ВОЕННАЯ ПРОГРАММА»
 09.45 «ТАНЦУЮЩАЯ ПЛАНЕТА»
 10.30 «ГОРОДОК»
 11.05 «СЕМЬЯ И ДЕТИ БУРЯТИИ»
 11.30 «МОДНЫЙ ВЗГЛЯД»
 11.35 «ДНЕВНИК БЭФ»
 11.45 «УЗОРМЕД»
 12.20 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
 12.50 «ЧЕСТНЫЙ ДЕТЕКТИВ». (12+)
 13.25 15.30 Т/С «ГАИШНИКИ»
 18.00 «СУББОТНИЙ ВЕЧЕР»
 19.55 ШОУ «ДЕСЯТЬ МИЛЛИОНОВ» С МАКСИМОМ ГАЛКИНЫМ
 21.00 ВЕСТИ В СУББОТУ
 21.45 Х/Ф «МАМОЧКА МОЯ»
 01.25 Х/Ф «ЛЮБОВНИКИ»

КУЛЬТУРА

09.20 «ВОЕННАЯ ПРОГРАММА»
 09.45 «ТАНЦУЮЩАЯ ПЛАНЕТА»
 10.30 «ГОРОДОК»
 11.05 «СЕМЬЯ И ДЕТИ БУРЯТИИ»
 11.30 «МОДНЫЙ ВЗГЛЯД»
 11.35 «ДНЕВНИК БЭФ»
 11.45 «УЗОРМЕД»
 12.20 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
 12.50 «ЧЕСТНЫЙ ДЕТЕКТИВ». (12+)
 13.25 15.30 Т/С «ГАИШНИКИ»
 18.00 «СУББОТНИЙ ВЕЧЕР»
 19.55 ШОУ «ДЕСЯТЬ МИЛЛИОНОВ» С МАКСИМОМ ГАЛКИНЫМ
 21.00 ВЕСТИ В СУББОТУ
 21.45 Х/Ф «МАМОЧКА МОЯ»
 01.25 Х/Ф «ЛЮБОВНИКИ»

ТНТ

07.30 М/Ф «СКАЗКА О РЫБАКЕ И РЫБКЕ»
 08.00, 09.15 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА (16+)
 08.30 М/Ф «МАЛЕНЬКАЯ ПРИНЦЕССА»
 09.45 «ЖЕНСКАЯ ЛИГА» (16+)
 10.35 М/Ф «БАКУГАН»:
 «ВТОРЖЕНИЕ ГАНДЭЛИАНЦЕВ»
 «ШКОЛА РЕМОНТА» (12+)
 «ДВА С ПОЛОВИНОЙ ПОВАРА» (12+)
 «ДУРНУШЕК.NET» (16+)
 11.00 18.30 «СОМЕДИ WOMAN» (16+)
 12.00 «КОМЕДИ-КЛАБ» (16+)
 14.30 «БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ» (16+)
 15.30 «СУПЕРИНДУСИЯ» (16+)
 16.30 Т/С «ЗАЙЦЕВ +1»
 17.30 «МИФЫ О РОССИИ»:
 «О ЛЕНИ И ДУРАКАХ». ПОГОДА (16+)
 20.00 Х/Ф «СЕКС В БОЛЬШОМ ГОРОДЕ-2»
 23.00 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+)
 00.00 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)
 00.30 Х/Ф «МЕРТВЕХОД»

ТИВИКОМ

06.30 «ЗУРХАЙ»
 07.00 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ» (0+)
 07.30 08.00, 09.30, 11.00 «ПОСЛУШАЙТЕ!»
 06.30, 09.00 ВЕЧЕР АНАТОЛИЯ БЕЛОГО
 07.00, 09.00 «БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ»
 07.30 ОБСУЖДАЕМ ДОКУМЕНТАЛЬНЫЙ ПРОЕКТ СЕРГЕЯ МИРОШНИЧЕНКО «РОЖДЕННЫЕ В СССР»
 08.30 22.15 «РОМАНТИКА РОМАНСА»
 23.10 «БЕЛАЯ СТUDИЯ»
 23.55 Х/Ф «КОНФОРМИСТ»
 01.50 «РОКОВАЯ НОЧЬ» С АЛЕКСАНДРОМ Ф. СКЛЯРОМ
 02.55 «ЛЕГЕНДЫ МИРОВОГО КИНО»
 03.25 «ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ» С ЭДУАРДОМ ЭФИРОВЫМ

КОМНАТЫ СМЕРТИ:

«МРАЧНОЕ НАЧАЛО ШЕРЛОКА ХОЛМСА»
 19.30 «ВКУСНО» (0+) «ЗУРХАЙ»
 20.00 Х/Ф «НЕУЯЗВИМАЯ МИШЕНЬ» «ЗУРХАЙ»
 22.30 «ПРЕМЬЕР-ПАРАД» (1+), «ЗУРХАЙ»
 01.20 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

06.40 Т/С «СУПРУГИ»
 08.25 «СМОТР»
 09.00, 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
 12.00 ЛОТЕРЕЯ «ЗОЛОТОЙ КЛЮЧ»
 14.00 «ИХ НРАВЫ»
 15.25 «ГОТОВИМ С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ»
 16.30 «ГЛАВНАЯ ДОРОГА». (16+)
 17.20 «КУЛИНАРНЫЙ ПОЕДИНОК» С ОСКАРОМ КУЧЕРОЙ
 18.20 «КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС»
 19.20 С АДВОКАТ»
 20.25 «БЫВАЕТ ЖЕ ТАКОЕ!» (16+)
 21.00 «СЛЕДСТВИЕ ВЕЛИ...» (16+)
 22.00 «ОЧНАЯ СТАВКА». (16+)
 23.00 «ОБЗОР. ЧРЕЗЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
 24.00 «ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР». (16+)
 25.00 «БЫВАЕТ ЖЕ ТАКОЕ!» (16+)
 26.00 «ПРОГРАММА МАКСИМУМ». (16+)
 27.00 «РУССКИЕ СЕНСАЦИИ». (16+)
 28.00 «ТЫ НЕ ПОВЕРИШЬ» (16+)
 29.00 «ТАИНСТВЕННАЯ РОССИЯ». (16+)
 30.00 «СОГАЗ - ЧЕМПИОНАТ РОССИИ ПО ФУТБОЛУ 2012 - 2013»
 31.00 «ЛОКОМОТИВ» - «РУБИН»
 32.00 Т/С «ХОЛМ ОДНОГО ДЕРЕВА»
 33.00 Т/С «ЧАС ВОЛКОВА»

5 КАНАЛ
Воскресенье, 16
ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
 07.10 НАРИСОВАННОЕ КИНО.
 «РОБОТЫ»
 08.45 «СЛУЖУ ОТЧИЗНЕ!»
 09.20 «ТИМОН И ПУМБА»
 09.45 М/С «СМЕШАРИКИ. ПИН-КОД»
 09.55 «ЗДОРОВЬЕ». (16+)
 11.15 «НЕПУТЕВЫЕ ЗАМЕТКИ»
 11.35 «ПОКА ВСЕ ДОМА». (12+)
 12.25 «ФАЗЕНДА»
 13.15 «ДА ЛАДНО!» (16+)
 13.50 «ИГОРЬ КИРИЛЛОВ. ЖИЗНЬ В ПРЯМОМ ЭФИРЕ». (16+)
 14.50 Т/С «ЛИЧНЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА» С ВЛАДИМИРОМ СОЛОВЬЁВЫМ». (12+)
 02.20 Х/Ф «ЧЕЛОВЕК У ОКНА»

КУЛЬТУРА

08.30 «САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР»
 09.20 «СМЕХОПАНОРАМА»
 09.50 «УТРЕННЯЯ ПОЧТА»
 10.30 «СТО К ОДНОМУ»
 11.20 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. НЕДЕЛЯ В ГОРОДЕ
 12.00, 15.00 ВЕСТИ
 12.10, 15.30 Х/Ф «Я ТЕБЯ НИКОМУ НЕ ОТДАМ»
 15.20 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
 16.45 «РЕЦЕПТ ЕЁ МОЛОДОСТИ»
 17.20 «СМЕЯТЬСЯ РАЗРЕШАЕТСЯ»
 19.25 «БИТВА ХОРОВ»
 21.00 ВЕСТИ НЕДЕЛИ
 22.30 Х/Ф «ДЕВУШКА В ПРИЛИЧНУЮ СЕМЬЮ»
 00.30 «ВОСКРЕСНЫЙ ВЕЧЕР С ВЛАДИМИРОМ СОЛОВЬЁВЫМ». (12+)
 02.20 Х/Ф «ЧЕЛОВЕК У ОКНА»

ТНТ

19.40 «ГЕОРГИЙ МЕНГЛЕТ - ВЧЕРА, СЕГОДНЯ И ВСЕГДА» ВЕЧЕР СПЕКТАКЛЬ «ПРОСНИСЬ И ПОЙ!»
 22.15 Д/С «ВЫДАЮЩИЕСЯ ЖЕНЩИНЫ XX СТОЛЕТИЯ. АМЕЛИЯ ЭРХАРТ»
 03.50 Д/Ф «ДЖОРДАНО БРУНО»
 04.30 «ЗУРХАЙ»
 05.30 М/Ф «МАЛЬЧИК КОТОРЫЙ ХОТЕЛ СТАТЬ МЕДВЕДЕМ»
 06.30 Х/Ф «КЛЮЧИ ОТ НЕБА»
 07.30 «СТО ВОПРОСОВ К ВЗРОСЛОМУ»: «ИРИНА РОДНИНА». (12+)
 08.40 «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДОМОВЕНКА» (6+)
 09.30 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
 10.30 «БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ!» (12+)
 11.30 «МУЗЫКАНЫ ТАЙНЫ». ПОГОДА (12+)
 12.00 «ДВА С ПОЛОВИНОЙ ПОВАРА» (12+)
 13.30 «ЖЕНСКАЯ ЛИГА» (16+)
 14.30 Д/Ф «БОРОТЬСЯ НЕЛЬЗЯ СДАВАТЬСЯ»
 15.30 «ПЕРЕЗАГРУЗКА» (16+)
 16.30 «СУПЕРИНДУСИЯ» (16+)
 17.30 Т/С «РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ»
 18.00 Х/Ф «СЕКС В БОЛЬШОМ ГОРОДЕ-2»
 19.30 «ВСЯ БУРЯТИЯ». ПОГОДА (12+)
 20.00 Х/Ф «ГЛУБОКОЕ СИНЕЕ МОРЕ»
 21.00 «КОМЕДИ-КЛАБ» (16+)
 22.00 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+)
 00.00 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)
 00.30 Х/Ф «ЗМЕИНЫЙ ПОЛЕТ»

СТС

10.00 «РАДАР-СПОРТ», (0+) «ЗУРХАЙ»
 10.30 «ТАНЦУЮТ ВСЕ». ФИНАЛ (0+)
 11.30 Х/Ф «ЦЫГАН»
 12.00 «Х/Ф «НЕУЯЗВИМАЯ МИШЕНЬ» «ВАШЕ ПРАВО». «ЗУРХАЙ»
 13.00 (12+)
 14.00 Х/Ф «ГРАФИНИЯ ИЗ ГОНКОНГА». «ЗУРХАЙ»
 15.00 Х/Ф «ОТКРЫВАЯ ПРОШЛОЕ». «ЗУРХАЙ»
 16.30 Х/Ф «ПЛАНЕТА ЗЕМЛЯ»
 17.30 «ПРОГРАММА 7» (0+)
 18.00 Х/Ф «ТОП-МОДЕЛЬ ПО-РУССКИ 4» (0+), «ЗУРХАЙ»
 19.00 Х/Ф «ПРОСТО ДРУЗЬЯ». «ЗУРХАЙ»
 20.00 Т/С «АРХИВ СМЕРТИ»
 21.00 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)
 22.40 «СВОЯ ИГРА»
 23.40 «ЗАМЕДЛЕННО»
 00.35 М/Ф «ЛЕРОЙ И СТИЧ» (6+)
 04.20 М/Ф «НАШ ДРУГ ПИШЧИТАЙ» (0+)
 05.55 М/С «ВОЛШЕБНЫЕ ПОППИКСИ» (6+)
 07.00, 07.05, 08.00, 08.30, 08.50, 11.05 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
 08.00 М/Ф «ЛЕРОЙ И СТИЧ» (6+)
 09.20 М/Ф «НАШ ДРУГ ПИШЧИТАЙ» (0+)
 10.20 М/С «ВОЛШЕБНЫЕ ПОППИКСИ» (6+)
 11.20 М/Ф «ГИЛЛЕО» (0+)
 12.00 «СНИМИТЕ ЭТО НЕМЕДЛЕННО»
 13.00 М/Ф «КАРЛИК НОС» (6+)
 14.35 М/С «ЧАПЛИН» (6+)
 15.00 16.30 Т/С «6 КАДРОВ» (16+)
 17.45 М/Ф «ШРЭК-2» (6+)
 19.30 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». «ГОД В САПОГАХ» (0+)
 21.00 Х/Ф «АНГЕЛЫ И ДЕМОНЫ» (16+)
 22.00 Х/Ф «ВВЕРХ ТОРМАШКАМИ» (12+)
 23.35 «

Буряадай арадай поэт

Цырендуулма ДОНДОГОЙН 80 жэлэй ойдо

«АШАТА ЭХҮНГЭЭ АЛТАН ҺАЙХАН ХУШӨӨ...»

1987 ондо бэшэгдэхэн “Эхэ тухай хоёрдохи поэмэ” хадаа поэдэй хуби заяндаа ехэудхатай байгаа. һэшхэлэйнгээ урда ехэ шанга эрилтэ табижка, этигэл, найдалтайгаар энэ зохёолдоо зорин ороныен эдэ мурнууд гэршэлнэ:

Шааяма дуунайм
шабхаруушье аалам?
Шамбайхан наһыем
бусаахашье аалам?
Үндэртэ намая
үргэхшье аалам?
Үрмэдүүл соогур
бүдэргэхшье аалам?
(Шулуунуудай тарни.
1989, н.14).

“Бэхынгээ гуурхандаа хаташоо үдь” сагта, бэлигээ туршалсажа, энэ зохёолойнгоо үндэртэ үргеэе наань, эхынгээ ашые харюултан алтан һайхан хүшөө болгон бодхоох байханаа мэдүүлнэ:

Ашата эхынгээ алтан
һайхан хүшөө
Ангир наранай мүнхэ
сагта хубирхагүй,
Аадар борооду, саһанда
шэрбүүлхэдээ
хубилхагүй,
Арбан зүгэй аасри
шэмэрүүн
һалхиндашье,
Арбан мянган сая жэлдэ
талхигдахагүй –
Огторгойдо туласа
бодхоох бэлэйб

нэтэрэн,
**Олон түмэн зоной
гайхалые ницхэрэн!**
(н.22-23).

Философско ехэ гүнзэгүүрхандаа гадна энэ зохёолын үргэн дэлисэтэй, баян ульгам хэлэтэй, байгуулгаараашье ехэ һонирхолтой юм. Энэ поэдэй эхын дүрэ бүри тодорхой тодорхой, ажабайдалай хүлгээн соо харуулгаданхай. Поэмийн хэб соо жэнхэн бурядад арадай ёх заншал, буюн, нүгэл тухай ойлгосо, байгаалтай, хизааргүй ех юртэмсэ дэлхэйтэй хүнэй нягта холбоотой байханай гайхамшагта гэршэнүүд тухай бодолнууд угалаа мэтэ шэмэглэнэ.

Үхибүүн наһанайнгаа имэ ушарые дурсан зураглана. Арбан мэшээг хартаабхаа малтаад, хоёрыеиен абахаар хүршэ айлда хүдэлхээс өхэ басаган хоёр ошоо һэн. Залхуугаа хүрэхэн басаган хартаабхын эшьеи мииин ходолоод хаяжа байба. Энээниие хараан эхэн дураа гутаад, “ямаршье ажалда үнэн сэхэ ябаарай, ядалгүй газарта ядангүй, хүндэхөө бү айгаарай!”

Гэжэ зүрхэндэнь, ухаандань хүртээр шангаар хэлээ бэлзий. Өөр тухайгаа эхынгээ хэлэхье басаган бүхээр хадуугаа:

**Нанан соогоо барлагшье,
колхознингшье**
ябахадаа,
Гарайнгаа шуһанай
булин боложо зарсатар,
Гардалдажа, ажаллажа,
унажа бодожо
ябахадаа,
**Хүлэйнгээ шуһанай
шууруун боложо хүшэтийр,
Хүлдүүр боложо хүсэлэн
хабиржа ябахадаа,**
Тунайшаар ажаллажа
үзөөгүйб!

(н.16).

Энэ поэмийе уншаан хүнэй гайхал, һонирхол заабол үүсчэдэг ушар үйл дээрэ тогтое. Дайнай үедэй поэдэй эхэ дүрбэн эрэшүүлтэй хамта Яруунаа Эрхүү хото хүртээр фронтдо эльгээдэхээ өмнүүдүүдэй хүргэлсэн тухай хөөрөгднэ. Имэл хатуу зоригтой, шанга зүрхтэй, шадалтай эхэнэр байгаал даа.

Энээнхээ гадна Сэндэмэ Цыдыповна хуушан монгол, лата,

Баяртай уулзатараа!

Эсэгынгээ нэрэ
нэрлүүлэгшэ

Басагантай.

(Дондогой, 1969, н.4-5).

Хэр һайнаар эсэгээ үргэхэнөө маргажа бэшэнэ:

**Эсэгээ үргөөб,
наанаандан хурее
гүб – мэднэгүйб.
Эдихэ уухье, хубсаа
дутаагаагүй, архишиенш –
Энхэрэл дутаажал
боооб, ажалдаа –
мэдэрэлгүй...**

(н.18).

Энэрхы һайхан сэдыхэлтэй эхынгээ нургаал шэнгэхэн басаганайн һайн һанаатай, ужам сагаан сэдыхэлтэй байхые эдэ зохёолнууд дахин дахин гэршэлнэ.

Эн хоёр поэмэ соогоо Цырендуулма Дондогой хайрата эжигээ дурсахадаа, дайнай үеын, дайнай һүүлээрхи хундэ сагай бүхын эхэнэрнүүдэй хуби заяндаа, ажалай баатарлгадаа зориулжан нангийн һайхан зохёол-хүшөө бодхогоо гээд һанагдана. “Буряад үнэнэй” эдэбхитэй хүдөө бэшэгшэ Э.Ц.Бальжинимаев 1983 ондо хэблэн гаргаан “Сагаймний хуудаан” гэжэ ном соогоо Ц.Дондогойн “Эхэ тухай поэмэ” зохёолые шэнжэлхэн иимэ һанамжя элирхэйлийн: ... Юрын буряад эхэнэрэй үри бээз үргэжэ, өөднэй болголго, тэрэнэй эсэшэ сусарагүй ажал хүдэлмэри зохёол соо харуулгдана. Энээнэй ашаар поэмийн герой Сэндэмэ өөрүүнгөө үеын эхэнэрнүүдэй образ – тип болох тодоршоо. Юндэб гэхэдэ, поэтессэ 1941-1945 онуудай дайнай нүрөөтэ жэлнүүдэй Ярууны аймагай Молотовой нэрэмжэтэ колхозой эмэгтэй ажалшадай хэхэн ажалай баатаршалгые тэрэ зандань харуулж шадаа. Тиймэ тула дайнай үедэхи буряад эхэнэр тобойсо гаража ерээ” (Бальжинимаев, 1983, н.116).

“Эхэ тухай поэмэ” соохи мурнуудые уншай:

**Энэ дэлхэйдэ үгтэхэн
наһанайнгаа
Эгээл һүүлшиын сагай
ерхэхдэ,
Эжымни дүрэ нюдэндэм
харагдаад,
Энеэхилхэ аабза гэжэ
Этигэдэгби!**

(Дондогой, 2002, н.48).

Эх басаган хоёрой хоорондохи зүрхэ сэдыхэлэй дулаахан, энхэрэл дүүрэн харилсан энэ наһандаа дүүрээгүй, буряад хэлэнэй байгаа сагта, поэдэй ногмуудые уншаха зон байгаал haa, дахин дахин энэхэн мурнуудые сэдыхэлэх хүмэрүүлэн уншахал...

**Туяна САМБЯЛОВА,
хэлэ бэшэгэй эрдэмий
кандидат.**

Совет үеын «Сатирын булан»

Зарим колхозуудай ба-
нинугуд түлигдэнэгүй,
түлигдэхдөөшье хаа-яя,
хайндэрнуудтэ түлигдэнэ. Орой-
доо банигүй колхозууд хаа-яя
бии байна.

Колхознигий сээниг соо
Хойно, дээрэ үлгөөтэй
Хорёд гаран венигүүд
Хоорондоо хөөрөө
дэлгэнэ:
— Намархаа хойшио
үлгөөтэй
Наршылдажа хаташоод,
Байжал байха гээшэмнай
Баанаашье хэсүү байна даа.
— Банин халуун урал соо

ВЕНИГҮҮДЭЙ ХӨӨРЭЛДӨӨН

Бамбайтараа дэбтэшоод,
Шабга улаан нюргэ руу
Шабжархай буужа

байхайди.

— Бээз угаабал эзэмнай
Бэхи, сэлмэг ябаха һэн,
Дорюун, сарюун
ябахадаа,
Долоон нормо дүүргэхэ
һэн.
— Түрүүлэгшэ шадамар
хаа,
Түлюулхэ байгаа банияа.

Колхознигуудай эрилтэдэ
Хойрог байдагынь

гомдолтой.

— Борсойлдон эндэ
хатанхаар,
Боориингго ехэ шугы руу
Бодхуултажа ябашая,
Боролжо руугаа
шургашая.
— «Яарахадаа даараха»
гэлсэдэг,
Яараад ехээр яхамнайб,
Байн татажа баглая,

Банияа түлижэш болохо
бшуу.

— Түглэгэр болон
нагсайлдаад,
Түрүүлэгшын кабинет соо
Орооood бааран
байялши,—
Одоош банияа түлиоулхэл.
***
Энэ хөөрэлдөөн
түрүүлэгшэдэ
Мэнэ гэхээр дуулдаай.
Ш. НИМБУЕВ.

«МОРИН ҮГЫ ГЭНЭБ»...

Нэгэ үглөөгүүр почтальон
Рыгдэн Цырендоржиев
вай пеэшэнэй хоолойноо
(“Путь Сталина” колхоз. Хори)
эзэ урид утаан бааяба. «Одоо-
шье мүнөө дүрбэн хүлтие аба-
жа налахалби» гэжэ бодооор,
мүнөхи почтальон бригадир
Бадмаевай руу ошобо.

Бригадир хүнжэлнөө наб һаяхан
хобхороод, ехэ ехээр һүньяжа, тэ-
нинжэ, бээсынгээ шалаае, хүзүүнэй
хүшөөе гаргажа байна.

— Одоошье нэгэ дүрбэн хүлтие
үгэхэ болоот. Хүн зон байлгахая
болёод байна. Тэдэнэй эрилтэ тон
зүб. Үгөөгүйдэтнай арга наалаа.

— Үсэглэдэр хэлээ һэм, уржадэр
хэлээ һэм, мүнөө дахин хэлэнэб:
худэлмэриин энэ халуун үедэ почт
зөөжэ байха морин угы!

— Хүн зонойнгоо талые хараха
хэрэгтэй! Танай хэлээшэ тон буруу!

— Буруушье байг, хашарагшье
байг намда хамаагүй. Морин угы
гэнэб! Бригадиртاشе хэлэ, газар-
таше хэлэ адли байхадань, суха-
лаа хүрээн почтальон эгээ «ехэ
толгоидо» — колхозий түрүүлэгшэ
Гасарановта сэхэ гүйжэ ошобо;
«Ехэ толгойшие» почтальоний
гомдолые урагша абажа үгэбэгүй.
Урмаа хухаржа, уруу дуруу болонон

почтальон нэгэ-хоёр гэшхэлнээр
гэр тээшээ ошожо ябатараа, гэн-
тэ иигэжэ һанаба: «Оо! партийна
организацийн секретарь гэж бии
хамнай. Колхознигууд газетэ унша-
ха аргагүйдээд байна гэжэ дуулаа
хаа, намайе мэнэ гэхээр моритой
болгохол!».

Тийгээд парторганизациин секре-
тарь Бадмаевада яаруу түргэн ошо-
бо. Тээд тэрэн почтальоний гомдо-
лые баал урагша абажа үгэбэгүй.
Гайхахын ехээр гайхахан Цыден-
доржиев сэгээн сагаан үдэр дунда
шулуван бахана мүргэжэрхинэдэл
досоогоо харанхалшоод, гэртээ
бусаа һэн.

Почтальон бүхыдээ табан хоногто
мори гүйгаад, зургаадахи үдэртээ
арай гэжэ почтой асарба.

Тус колхоз аймцентрээ хорёод
шахуу модоной газарта юм. Тээд
городноо үдэр соогоо аймцентрэ
ерэхэн почт дурсагдаан колхоз-
до 5—6 хоножо хүрэдэг. Сааша
гүүртэ, полевой стан хүрэтэрээ бүри
удаардаг.

Тээд колхозий хутэлбэрилэгшэд
энээниие мэдэжэ байбашаа, оройдоо
хэрэгсэнэгүй. Эгээ иимээхээ почтальоноо
саг үргэлжэ морёэр хангаха
тухай мүнөөдөө зүүдэлнэшье гүй.

Ц. ДАНДАРОВ.

1953 он.

САНЖИТОВАЙ НЮДАРГА ТУХАЙ УШӨӨ ДАХИН

Захаамины аймагай Санагын сомоной “Коммунизм” колхозий правлениин сонхонгоо
гэрэл харагдажа байба. Түрүүлэгшэ Санжитов “Бурят-Монголой үнэн” газетэдэхи
“Санжитовай нюдарга” гэхэн гаршагтай фельетон үншажа һууна. Хирэ-хирэ болоод
лэ шагнаархана — хүн хараа һаа, аягүй бшуу. Үншаха бүрийн Санжитовай зосоо бүрхэг
тэнгэри шэнги барагар харанхы болоно.

Тийгэж һуутарнь, газаа хүнүүдэй дуугаралса-
ха аялан дуулдаба. Санжитов газетээ түргэнээр
хам-хум гээд, саашань хэжэрхибэ. Харин тэдэ
хүнүүд правленидэ оронгүй, хөөрэлдэхеэр
үнгэршэбэхэ бэртэй. Түрүүлэгшэ өөрөө өөрхөө
эшэхэн хэбэртэй болоож, уршалдашан газетэ-
еэ захаад, саашань үншана.

Тэндэ байхан бүхы баримтанууд сагаан
дээгүүр хараар бэшэгдэхэн хадаа Санжитовай
нидхые бэшэ, харин нюдьиень хадхажа байхадал
гэбэ.

Манай советскэ общество дотор огто
таарагчай, бүдүүлиг муухай ябадал хээ бай-
наб, тон зүб шүүмжлэлээ гэжэ энэ залуу, эрдэмтэй
түрүүлэгшэ өөрөө өөртөө тобшолол хээ ёнотой,
алдуугаа мэдэрээ бээзэ гэжэ нилээд олон хүнүүд
Санжитовтаа ехэтэй найдан байгаа.

Тээд толгойгоороо хана мүргэнэй аад, тол-
гойго барижка үзэдэггүй, харин ханаа барижка
үзэдэг Лермонтовэй геройдол адли иимэ «хатуу»
духатай хүн байшоо ха юм.

Советскэ үеын залуу хүнүүд өөхэднүүгээ
хайн хайхан сэдьхэлээр ханилжа, үбгэ һамган
боловдог. Эдэнэй энэ харгыс хаяха, зорион
хэрэгэйн таалдуулха эрхэ хэндэшье үтгээгүй.
Харин түрүүлэгшэ Санжитов лэ иимэ эрхэтэй
гэжэ бодож ябадаг байбал даа. «Үгэ хэлэхэдээ
үнээниен» гэхэн арадай тон зүб оньхон үгүе
баримталан, болонон ушарыс хэбээрн, болонон
соонь бэшэбэл, иимэ.

Тус колхозий һаалишан Х. Буринова Ивалын
аймагай Г. Цыренов гэжэ залуу хүбүүндэ хадамда
гараа болоод байхадаа, колхозий правленидэ
эшэхэн, гайхахан янзатайгаар оржо ерэбэ. Ту-
шаан болоходо, түрүүлэгшэхээ ондоо хүн тэндэ
байбагүй.

— Нүхэр, түрүүлэгшэ... би... - гээд басаганай
хэлэжэ ядахаар байтарнь, Санжитов тодожо
абаад:

— Зай, зай, мэдэнэб. Миний зүвшөөлгүйгөөр
хайшаашье ошохогүйш! Зүвшөөнгүйб! — гэ-
жэхрёд, нэгэ бага зөвлэржэ. — Хаража байхан
малаа хэндэшье тушаангүйгөөр хаяад ошохоёо
нанаа гүш? - гэнэ.

— Үгы, яагаа гээшбэта, би бүхы малаа, намда
даалгагдаан бүхы юумэндэй бригадиртэй док-
ументын ёхор тушаагаад байнали.

— Юу? Миний зүвшөөлгүйгөөр гү? Хэн танда
нимэ эрх олгооб! — гэжэ хашхаад, Санжитов
хүри-улаан болоож, стол шаажархина.

Айнан, үйданан басаган правленихээ гаража
ошобо. Одоо энээхэн үедэ «Үүрэй толон» сохи
Должодой эхэ эсэгүнгээ урдаа уйлан байхадаа,
«дуратай нүхэртээз һуухаб, дурлаан газартай
ошохоб...» гэхэн үгэ басаганай досоо һанагдаа
блэй.

Үгэ хэлэхэ эрхэгүй урдын үгытэй хүнүүд бэшэ,
харин дүүрэн эрхэтэй болонон советскэ үеын
залуушуул һэн туладаа аймгүйсэдкомдо болон ай-
комдо хандахадань, тэдэниие бүрийн дэмжээ һэн.

Советскэ үндэхэн хууляар олгогдохон эрхье эбдэ-
жэ болохогүй гэжэ Санжитовтаа дуулгахан байгаа.

Одоошье хэрэгнай бутээ даа гэлдэн баярла-
жа, инаг хоёрой Ивалга ерэхэ гэжэ түрэлхидээ,
нүхэдээ үряд, мордолгын сай үүжа, юрөөлэй
үгэнүүдье шагнажа һуутарнь, Санжитов оржо
ерээд:

— Арбан үдэр соо хаанашье ошохогүйт. Миний
зүвшөөлгүйгөөр ябаад лэ үзөөрэйтгы! — гэжэ за-
наад, гаража ябашаба...

Аргаа ядаан тээдэ хоёрнай түрүүлэгшын “хуу-
лита” арбан үдэрэх хүлээхэ баатай болоо һэн...

...Айкомой гэшүүн байхан, коммунист нүхэр
Санжитов советскэ залуу үетэнэй гэр бүл болох
ябадалы яхадаа хойши татахаа, хазагай-
руулха гэхэн һэдэлгэ гарганаа гэшэб? Газетэдэ
бэшэгдэхэн һайн шуумжлэлээ өөртөө тобшолол
хэжэ, алдуугаа мэдэрхэ ёнотой байхан аад, үнэн
дээрээ энэ түрүүлэгшэ нюдагаяа шандадхажа,
советскэ хэблэлэй удха шанарыс тоохогүй ябадал
гаргажа байна бэшэ аал? Санжитовтаа хэн иимэ
эрхэ үгөө юм?

Л. ВЛАДИМИРОВ.
Д. КАРЛИКОВ.

Захаамин.
1953 он.

Шэнэ ном

СУУРЯАТА ЖЭЛНҮҮДЭЙ СОЛО ДУУН

“Буряад үнэнэймнай” эдэбхитэй авторнуудай нэгэн, Буряадай Уран зохёолшодой холбоони, Россиний Журналистнуудай холбооной гэшүүн, Буряад Республикин соёлыг габьяата хүдэлмэрилэгшэ, манай Хэблэлэй байшанай эмхидхэдэг “Буряадай түрүү хүнүүд” гэжэ конкурсны хэдэн удаа лауреат Ч.-Ц.Д.Санжиев зургаадахи номоо нара харуулба. “Времени стремительный бег... Сууряата жэлнүүд” гэхэн зузаан үнгэти хабтаатай, 432 нюуртай барюубшатай номын “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшанай ном хэблэлэй таагта, редакторнууд Б.Б.Бальжинимаев, Ч.-Ц.Гуруев, вер-

стальщик А.Ж.Бубеев, хэблэгшэ Л.Д.Гончикова, нугалан эбхэгшэ Л.Л.Цыденова нүхэдэйнай оролдолгоор гаралаа.

Олон жэлнүүдэй туршада һанажа, шуумжэлэн бодож, зурхэ сэдьхэл соогуураа гаргаган харьялма түргэн, буряалма халуун мэдэрэлтэй, ульнатай, сэсэн һайхан хэлээр, буряадаар, ордооршье найруулж зураглал, очерк, дурсалга тэмдэгүүд, шулэг болон рассказууд энэ ном соо нийтэлэгдэнхэй. Тэдээн сооноо нэгье шэлэжэ, хүндэтэ уншагшадайнгаа анхаралда дурадханабди.

Чимит-Цырен САНЖИЕВ

“БУРЯАД-МОНГОЛОЙ ҮНЭН” – МИНИИ ХУБИ ЗАЯАНДА

АРАД ТҮМЭНДЭ айхабтар ехэ гай тодхор тохёолдуулжан, үйлини хараалта дайнай түгсээн түрүүшийн Илалтын хабар һэн. Үдүн тэн багта ногоон вагоний хуугайлан ерээд, Оронго тосхоной баруун тээхалта зогсон тогтоходонь, аяа хайрата аха дүүнэрээ, эсэгээ угылжин зарим нэгэнэй хасар нюурын гашуун нулимсанууд хайран мэлмэдэг һэн. «Хорходоо Дашимиа энгэртэх хөөр медальтай, Бүмбүү Митап, Жапов Намжил-Цырен, Нимын Самбуу, үшөө хэд һэм бэ, ялагар гоё ордентойнууд ерээ» гэлсэх даа.

Тэрэл үеэр «Угтамжын баяр» гэхэн шүлэгээ «Үнэнэй» нюурта нэгтэх хараад, үнгэ ороторьн үншагшаа бэлэй.

Толгой холбоон шүлэгүүдээ дэбтэр дээрээ нэгтэх ехэл ханжатайгаар сагаалжа бэшээд: «Намайгаа город, редакцидаа абаашыш даа», - гэжэ эльгэн хайрата эжигээ гуйбаб. Уданшье гүй халсан иишэг гуталтай, долоон класс дүүргэхэн хүбүүн Улаан-Үдэ хотын үйлсөөр гэшэлбэ. Редакцие бэлдэржэ ороходомнай, стол тойрожно нүүн сэргээр сарюон хүнүүд забдаа тухагүй худэлжэ байба. Ехэ ноёной үүдэ эжымни тоншко ороод, ерэхэн ушараа тайлбарилба.

- Байха газар бии гү? - гээд, салигар үргэн шанаатай, томо хүн һонирхобо.

- Даб дээрээ абындаа байхаб,

- гэбэ.

- Абагши хэн бэ?

- Намжил Балдано...

Хажуудань байхан хурсаа нимгэн зүйтэй, шуран янзын хүн үгьең тодожо абаад:

- Жанабадараевич, намдаа подчичник хэрэгтэй, - гэв.

- Гармажак Лудупович, энэ асуудал һая зүвшээ бэшэ һэн губди? - гээд, үргэн столой саана һүүхэн хүн гайхан хэбертэй шанаагаа тулаба. - Тээд... найдуулжан хүмнай гурбадахи үдэрөө үгыл даа, - гэн сасуу, түргэн хэлэтэй хүн ябаха тээшээ забдаба.

Буржыд гэхэн сайбар толгойто томо хүн ном һудар сооноо түүбэрилэн үншуулж, бэшүүлжэ туршанханай удаа:

- Энээхэн хубуун редакцидаа худэлжэ шадаха, - гэн сасуу, мэнэ байса туналагшаяа дуудаба. Тийгээ арбан табатайхан наһандаа, тодорхойлбол, 1946 онийн октябрин 16-даа, соинин бэшгэний газар яжалшан болонон намтартайб. Хожомоо үндэр тэгшэ бэетэй, салигар шанаатай хүн энэл сониний дарга - Дамдинжапов Цырен-Дорж Жанабадараевич болохо элирбэ. Эндээ жэл тухайтай худэлэөд байхадамни, Ч.-Д. Дамдинжапов Москва ВПШ-да нураха болоод, орлогшонь - Харганаа нютагхаа гарбалтай Лубсанов Даши Дашапылович харюусалгатай редактораар тошилгдово.

Хэлблэл сонин гээшэ өөрүн хэлбэришэгүй хуули номнолтой. Балар будэхи баримтаа мэдээнүүд сооноо онсо зүйлийн обөорон шэлэхээ эхилээд, шуудам түргөөр, һайнаар бэшхээ эрилтэ табигдадаг. Ушарын гэхэд, газетэ гээшэ удаарха, үнжагайраа ябадалыг тэсэдэггүй хаям. Энэ талаар харюусалгатай редактор бултандамнай жэшээ болодог

зон нүхэдэй дундаа, уран үгүн нюуса шудалжа, һанал бодолоо зүбөөр найруулж, буряадаар бэшэж шадаха болооб. Энэмни миний гол туйлалта гэхэй байна. Хаанашье, ямаршие ажал хожомоо хэжэ, эрхилжэ ябахада, «жэбэрхэгүй хурса зэбсэгни» ехэл туhatай, мэргэн, хурса, зарим үедэ залхуу забхайнары залд гүүлээдшье агадаг юм һэн.

Тэмдэглэлтэй зүйл гэхэдэ, редакциии байшанай нэгэе буул соо республикии Уран зохёолшодой холбоон байрладаг юм һэн.

Үдэ багта Хоца Намсарэвай бии болоходо, хошон зугаа, энээдэ наадан, мүнөө һанахадам, огто таалдагшагай һэн. «Үбгэн Хоца бүүхирээл хэ, үдээз үтэр бүхэлгэты», - гээд, ширбэх хурса үргэлжэхэд болонон юм. Би урдаа тээн уран зохёолшодой ажбайдал, ажал гээшэ тиймэ хүндэх хүшэр юм гэж һайнаар мэдэхэгүй ябахан дээрхээ тэрэл үдээшэ олон юумэ ойлгоон, ухаандaa хаха эсхэн хадууhan байна.

ҮНШЭН хабанай м забхартаа ушёө юун үлэнхэй гээшб? Тэрэүен редакторнууд сооноо Д.Д.Лубсановые (хожомоо философиин эрдэмий доктор болонон ааб даа) онсолон дурдахаа хүсэлэнтэйб. Даши Даши Дашапылович арюун сэбэр ябадалтай, ажалдаа нарин нягта, тийгээд этгээ шухалань гэхэд, газетын нюур талаа, нугалбарие бури гоё, тодо, уншадаа ульгам болгожорхидог онсо харасатай хүн байные, үшёө тийхэдэ «Үнэнэйнгөө» 25 жэлэйн жабхаланта ойе республикии олонийтийн үргэнээр тэмдэглэхэн үйлэ ушарые уринаар сэдьхэн һанадагби. Бишье тийхэдэ, урзэгэрхэн хүбүүн, Хүндэлэлэй грамотаар урмушиулагдаан хүм.

Хэлблэл сонин гээшэ өөрүн хэлбэришэгүй хуули номнолтой. Балар будэхи баримтаа мэдээнүүд сооноо онсо зүйлийн обөорон шэлэхээ эхилээд, шуудам түргөөр, һайнаар бэшхээ эрилтэ табигдадаг. Ушарын гэхэд, газетэ гээшэ удаарха, үнжагайраа ябадалыг тэсэдэггүй хаям. Энэ талаар харюусалгатай редактор бултандамнай жэшээ болодог

Цырен-Ханда Дашиевна,
Чимит-Цырен Дагбаевич Санжиевтан

һэн. Арсалан Жамбалон, Чимит-Рэгээн Намжилов, Даши-Жамса Гунзынов, Дамнин Ошоров, Алексей Бадаев, Баадий Мунгован, Цырендулма Дондогий, Галина Дашиева, Булат Жанчипов - угаа танил нэрэнүүд. «Үнэнэй» нүргүүли гарандаа эдэ нүхэдэй зохёхоя ажал ябуулга

хожомоо ехэл үрэ түгэлдэр байхан хаш гэхэ һанагшаб. Саашан хэлбэл, «Буряад үнэнэй» редакциии табан хурганхаа үлүүгээр мэдэхэ Дамби Дашиевич Дугаров, Бадарма Аюшеевич Очиров, Добшон Доржиевич Дугаров, Мунко Нимаевич Нимаев, Иван Ринчиндоржиевич Очиров - эдэ табан удаа дараалан нүхэдэй табан хургандаа ажбайдал, ажал гээшэ тиймэ хүндэх хүшэр юм гэж һайнаар мэдэхэгүй ябахан дээрхээ тэрэл үдээшэ олон юумэ ойлгоон, ухаандaa хаха эсхэн хадууhan байна.

Гаһар дориун жэлнүүдээ гурухаа хаяагүй - Баргажанай, Сэлэнгийн, Ярууны аймагай сонинийн үзүүлбэртэй, бата суртал бодолтой эдэ нүхэд номуудай удха болон шэнжэ шанар, шэмэг гоёлтын эжээгүй һайжаруулжан хайнаа. Тэрэх сохом.

Гаһар дориун жэлнүүдээ гурухаа хаяагүй - Баргажанай, Сэлэнгийн, Ярууны аймагай сонинийн үзүүлбэртэй, бата суртал бодолтой эдэ нүхэд номуудай удха болон шэнжэ шанар, шэмэг гоёлтын эжээгүй һайжаруулжан хайнаа. Тэрэх сохом.

Наян табанайнгаа алтан ойе үндэр дээрээ нийрлэхэн Шираф-Сэнгэ Бадлуев соёлыг таагтаа ороод, тамхяа бааюулан, даамгайханаар хөөрхэд даа. Одоо юу хэлэхб, жаргалтай хаян саданар ябаалди даа.

Өөр тухайгаа тобшолходо, иммэй байна. «Буряад үнэн» сониний үүсжэлээр соносходонон «Манай үеийн хүн», мүн «Буряад түрүү хүнүүд» гэхэн конкурснуудта хэдэн удаа хабаадаан байна. Шүлэг дуунда шүлтээдэй байгаа гүб, альганий шэнээн табан ном гаргуулааб. Мунгэ тангай мүлююхэн сагтаа эршэ зоригоо бууруулж, худэлэгднэл гээшэ.

Наян табанайнгаа алтан ойе үндэр дээрээ нийрлэхэн Шираф-Сэнгэ Бадлуев ушар үйлэх хэрэг, толото туйлалтануудын булынээн эндэ дурдахын аргагүй байна. Далан таба наһанай дабаан дээрхээ гүн ехэ хайраа элирхэйлжэ, харгын олгонон ханидаа үреэлээ табад, энэхэн дурсалга дүүргэхүү даа:

Аласайшни зам арюухан, угтанаа ерээдүй. Алсагар Мархай, Сэсэн Сэнгэтээз үелжэ, «Жалжагы гэшхэдэг» шулдаг шолмо этгээдэй Жада гуурхандаа зада шоролон үлгэжэ, Үйлийн заяагаар энхэ абарал үршөөлсэжэ, Үндэхэн урлал, хүсээт хэлээс хүгжөөлсэжэ, (Үргэлжэ дээрэш сэлмэг маихан отгоргой), Үргэмжэ тулгатай үнэржэхэшни болтогий!

Туяна САМБЯЛОВА бэлдэбэ.

ХОТЫН ШИНЭ ДАРГА Э.БАТ-ҮҮЛ ГЭР ХОРООЛЛЫГ “ХАУСЖУУЛНА”

Хэл амдагуулсан хариуцлага үндэртэй алба гэгддэг Нийслэлийн засаг дарга ба Улаанбаатар хотын Захирагчаар УИХ-ын гишүүн асан Э.Бат-Үүл сонгогдсон билээ.

“Гэр хорооллыг хаусжуулна” гэсэн томоохон зорилго тавин гарч ирсэн тэрбээр хамгийн түрүүнд зам засвар хэмээн тэмлэглэсэн байна. Тэрээр удахгүй бүх гэр хороололынхын явж аж байдалтай танилцах бөгөөд, гэр хороолол руу төвийн шугамтай холбож газрыг үнэ цэнэтэй болгоно гэжээ. Түүнчлэн Засгийн газраас хэрэгжүүлж байгаа орон сууцны хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэхийн хажуугаар хүнс, барааны захуудыг хотын төвөөс нүүлгэх тухай онцлон хэлжээ. Харин гэр хорооллыг орон сууцжуулах төсөв хөрөнгийн уул уурхайн татвараас бүрдүүлэх юм байна. Тиймээс тун удахгүй гэр хороолол гэж байхгүй болох бололтой. Дамшрамд дурдахад Улаанбаатар хотын захирагч Э.Бат-Үүл Нийслэлийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчидтэй зөвшилцөн 3 орлогчоо сонгосон байна. Үүнд Нийслэлийн Засаг даргын Үйлдвэр, экологийн асуудал хариуцсан орлогч даргаар Д.Пүрэвдаваа, Нийгмийн хөгжлийн асуудал хариуцсан орлогч даргаар Ц.Баатархүү, Барилга, хот байгуулалт, дэд бүтэсэн асуудал хариуцсан орлогч даргаар Н.Гантөмөр нарыг томилжээ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Э.Бат-Үүл, ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдорж.

Н.ЭНХБАЯРЫН ӨМГӨӨЛӨГЧИЙН ТЭМДЭГЛЭЛ

Экс ерөнхийлөгч Н.Энхбаярын өмгөөлөгч С.Нарангэрэл «Н.Энхбаярын өмгөөлөгчийн тэмдэглэл» гэсэн шинэ ном бичиж хэвлүүлэн гаргахаар болжээ.

Тэрээр Н. Энхбаярын шүүх хурлыг Монгол Улсад анх удаа хүний эрхийг ноцтойгоор зөрчиж, дэлхий дахинд, улсын нэр төрийг гутаасан шүүх хуралдаан болж өнгөрсөн хэмээн үзсний улмаас ийнхүү ном бичсэн байна. Тус номноос Н.Энхбаярыг улс төрийн хамалганда хэрхэн орсон талаар уншигчдад мэдээлэл өгөх зорилготой юм. Энэхүү ном удахгүй худалдаанд, гарах төдийгүй уншигчдад үнэгүй тараагдах ажээ. Өмгөөлөгч С.Нарангэрэл 1988-1990 онд прокурорын туслах, шүүн туслах ажиллагаанд хяналт тавих хэлтсийн даргаар ажиллаж байхдаа «Р.Чойномд тулгасан ял» номоо гаргаж түүнийг ямар ч гэм буруугүй, хэлмэгдэж байсныг нь нотолжээ. Хэдийгээр Р.Чойномд ертөнцийн мөнх бусыг үзсэн ч түүнийг цагаатгах нь зүйтэй хэмээн үзэж байсан гэдэг. Тэрээр «Р.Чойномд тулгасан ял» номоо 50,000 хувь хэвлүүлсэн бол «Н.Энхбаярын өмгөөлөгчийн тэмдэглэл» номоо хэдэн хувиар хэвлүүлэх нь одоогоор тодорхойгүй байгаа юм байна.

Xорьдой мэргэнэй хойшо **Х**омогт Дашдондогийн Балжиням нь 1938 онд Баруун Жаргалантийн дунд хошуунд түрсэн. 1947 онд Дорнод аймгийн төвд 4-р ангиин боловсрол эзэмшэхэн. Үүнээс хойшо мал малж байгаад 15 насандaa 1954 онд «Хайрхан-5» багийн эвлэлийн үүрийн даргын албыг хашиж байгаад 1958 онд цэргийн албанад татагдаж албаа 3 жил нэр төртэйгээр хаажээ. 1961 онд Аймгийн намын хорооны илгээлтээр Дорнодын Адуунчлууны уурхайд тэсэлгээчнээр ажлын гараагаа эхлэж дизелийн цахилгаанчин, бригадын дарга зэрэг албан тушаалыг хашсан. 1965 оноос төрсөн нутагтаа ирэн Баяндун нэгдлийн дизелчин, токарчин, комбайнчин, няравын ажлуудыг хийж байсан. 1968 оноос хадлангийн салааны даргапар ажиллан 2 удаагийн Аймгийн аврага хадланч, аймгийн хадлангийн салааны хошой аврага, 1979, 1988 онуудад Монгол улсын засгийн газрын Хүндэт жуух бичиг, Ардын хувьсгалын 70, 90 жилийн ойн медалиуд, зэрэг шагналар шагнагдаж улс орон ард түмэндээ хүндлэгдэн үлгэр жишээ болж явваа буурлуудын нэг юм. Ааваасаа өвлөн авсан

Түмэр үйлүүлдаг түмэршэ дархан Д.БАЛЖИНЯМ баавай

ердэм гэвэл төмөр эдлэлээр дарх хийж нутгийн зон олондоо хүндлэгдсэн буурал юм. Естий л халуун төмрийг үйлүүлан хоронд нь гагнах чадаг дархан өнөө үед ховор болжээ. Ямар сайндаа Монголын төлөвийн нээр хөтлөгч Урлагийн гавьяат зүтгэлтэн Ц.Батбаяр гуй Балжин Баавайн тухай хөрөг зураг хийж яваадаа би 40 жил уран бүтээлийн зураг авалт хийсэн хүн ингэж хоёр төмрийг гагнаадаг дархан хүнийг үзээгүй юм байна гэж шагшин магтаж байсан нь Балжиням баавайд урам хайлжээ. Өнөө үед залуучуудын өвлөн авах ёстой буряад дарханы урлан гэдэг эзэл жирийн жижиг модон гэр Баяндун сумын жирийн малчин айлын хотонд байна. Энэ баавайгаас сурч мэдэж авах зүйл их байгааг тэмдэглэх нь зүйтэй. Отхон хүү Дугарсүрэн нь авынхаа дарханы урлалыг арай орчин үеийн арга барилагаар өвлөн авч техник хэрэгсэл

элдэв төрлийн багж хэрэгсэллийг өөрийн ур ухаанаараа урлан бүтээж ахуй амьдралдаа өргөнөөр хэрэглэж байгаа нь бас л үеийнхэн дотроо шинийг санаачлагч гэсэн хүндтэй нэр хүндийг хүлээдэг нэгэн болжээ.

УРАН ДАРХАН З.БАЛЖИНЯМ БААВАЙ

Бага наасаасаа л элдэв зүйлийг со-
нирхон хийж бүтээх хүсэл сонирхолдоо
хөтөлгөдөн амьдралын шаардлагаар ава-
ээжийнхээ ажилд туслан, аавынхаа га-
рын дүйг өвлөн авсан ба бага сургууль,

цэргийн алба зэрэг бусдын адил идэвхитэй амьдралын үр дүнд мал маллагаанд амжилт гарган сүм, аймаг, улсын аврагаа малчин гэдэг эрхэм цол шагналыг хүртсэн байна.

Үүний зэрэгцээ хадлан тэжээлийн аймаг, сумын аваргаар даа дараа, 5,6,7 таван жилийн гавшгайч гээд олон олон амжилтуудыг үзүүлж байжээ. Балжиням нь 1995 оноос модон эдлэлээр дагнан нутгийн зоны захиалгаар гэр, хаалга, сандал, ширээ, тавиур, шүүгээ гээд л модоор хийж болох бухий л зүйлүүдийг урлан бүтээж хүн ардынхаа эрэлт хэрэгцээ хангахын зэрэгцээ Буряад зоны эдлэл хэ-
рэглэл болох Ходок Тэрэг, ердийн урлага хэрэглээний тэрэг, өвсний аац, сэрээ, тэвш, хувин, сав суулга гээд л хийж бүтэээгүй зүйл үгүй нутгийн зон олон магтагдаг юм билээ. Цаашид манай сонины зорилго бол Буряад түмний зан заншил, соёл урлаг, өв уламжлалыг түгээн дэлгэрүүлэх, сурталчлах, олны хүртээл болгох, хойч үедээ өвлүүлэх явдал юм. Тиймээс энэ удаа ард зоныхоо дунд алтан гартаан хэмээн алдаршсан азай буурал баавайн хийж бүтээж буй бүтээлүүдээс нь толилуулж байгаа юм.

БУРИАД ЗОНЫ БӨХИЙН БАЯР НААДАМ БОЛНО

Дорнод аймгийн Цагаан овоо суманд ирэх сарын 15-16-ны
Дэдүүдэд буриад зоны бөхийн баяр наадам болох гэж байна.

Наадмыг Цагаан-Овоо сумын Хөөврийн нуурын хөвөөнд зохион байгуулах бөгөөд Цагаан-Овоо болон Баян-Уул, Баяндун, Дашибалбар, Чулуунхороот, Хэнтий аймгийн Батширээт, Биндэр, Дадал, Хөвсгөл аймгийн Ханх, Цагаан-Үүр, Булган аймгийн Тэшиг, Сэлэнгэ аймгийн Ерөө, Хүдэр сумын бөхчүүд, ард иргэд оролцох аж.

«Буриадаараа хөөрөлдээ, Бөхийн соёлоо дээдэль» уриатай болох энэ наадам нь буриад зоны бөхийн барилдаанаа өв уламжлал, соёлыг сэргээн хөгжүүлж сурталчлах, хойч үедээ өвлүүлэн олны хүртээл болгох зорилготой юм. Барилдаан тойргийн журмаар зохиогдох бөгөөд багаар нь өрсөлдүүлэх аж.

Наадмын мэдүүлгийг 9-р сарын 5-ныг хүртэл хүлээн авч буй бөгөөд нэг сумаас 1 дасгалжуулагч биоу багийн ахлагч, 5 бэх, 1 засуул оролцох юм байна. Мөн оролцогч бүртээ буриад дээл, малгай, гутал өмсөхөөс гадна Монгол бөхийн гутал, зодог шуудагтай байх шаардлага тавьж байгаа гээ.

ЖИЧ: Наадамд бүртгүүлэх, эсвэл наадмын зохион байгуулалтын талаар илүү дэлгэрэнгүй мэдээлэл авахыг хүсвэл 99110669, 98860669, 99584558 утсаар холбоо барьж болох юм байна.

www.24tsag

ХАКУХО М.ДАВААЖАРГАЛ КИНО ЮРТЭМСЭДЭ ОРЛСОХО БОЛЖЭЭ

Мэргэжлийн сумогийн 69 дэх их аварга
Хакухо М.Даваажаргал кинонд тогло-
хоор болсон байна.

Тэрээр Монгол-Японы дипломат харилцаа тогтоосны 40 жилийн ойд зориулан хийгдэж буй бүрэн хэмжээний кинонд гол дүр бүтээх болжээ. Үг бүтээлд Монголд Японоос бейсболын багша-

ар ажиллахаар ирсэн Япон залуугийн хайрын бодит түүхийг өгүүлэх аж. Ехэ наран улсаас эхэнэр дахуулсан тэрээндэ хадам гүрнийхэн их л элигээтэй ханддаг бай шэхэ зөвлөн хүргэн гэж үнэлэгддэг гэнэ. Монгол сумочдоос ийнхүү анхны кино жүжигчин төрж байгаа нь энэ ажээ.

Энэ хуудаа Б.Гындынцыренов бэлдэбэ.

XVII ЖАРАНАЙ ХАРА УНАН ЛУУ ЖЭЛ

НАМАРАЙ ЭХИН ШАРА БИШЭН ҮАРА

Буряад лите	25	25	26 д	27 р	28 р	29 р	30 р д
Европын лите	10	11	12	13	14	15	16
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабаа Нара понед.	Мягмар Марс вторник	Нагба Меркури среда	Пурбэ Юпитер четверг	Баасан Солбон пятница	Бимба Сатурн суббота	Нима Наран воскр.
Үнгэ Үдэр	хүхэ Нохой	хүхэшэн Гахай	улаан Хулгана	улаагшан Үхэр	шара Бар	шаргашан Туулай	сагаан Луу
Мэнгэ	9 улаан	8 сагаан	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ
үүудал	модон	хии	гал	шорой	тумэр	огторгой	үнэн

**Гарагай 2-то намарай эхин шара
Бишэн һарын сентябрин 10 (хууша-
най 25).**

**Хүхэ Нохой, 9 улаан мэнгын, модон-
до үүудалтай үдэр.**

Бурханда зальбарха, бурхан, лусууд, тэнгэрэх тахиха, дасан хийд бодхохо, хэшэг даллага абаха, сан табиха, эм найруулха, гэр байсан бариха, замда мур гаргаха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, ном заалгаха, хэл-сээнэй ажалшиание абаха, урлаха үйлдээ нуралсаха, суглаа зарлаха, шэмэг зуудхэл зүүхэ, модо тариха, һөөс гэр табихада хайн. Модо отолхо, тангриг үгэхэ, нүүдэл хэхэ, хэрүүл шууяа гаргаха, эхилж ном соносочо, холын замда ябаха, шэнэ дэгээ үмдэхэ, эд, юум үгэхэ, шарил шатаахада мүү.

**Хүнэй үнэ абаал, шодний хараа муудаха.
Гарагай 3-да сентябрин 11 (хууша-
най 25-ний үдэр дабхасана).**

**Хүхэгшэн Гахай, 8 сагаан мэнгын,
хийд үүудалтай үдэр.**

Бурханда зальбарха, бурхан, лусууд, табио-
уха, хангаль тахиоуха, ханхуунаада угэльгэ
үгэхэ, лама хубарах болохо, замда гараха, хароулаа хэхэ, ногтуу галзууе номгодхохо, худалдаа ниймаа хэхэ, гүлгэ тэжэхэ, ном заалгаха, шэнэ ноёниие табиха, захирхы тушаалай ажал хэхэ, дайсаниие дарааха, хатуу үйлэ ажалда хайн. Тээрмэ бодхохо, шууяа гаргаха, суглаа зарлаха, хүншүү хёрбонго гутуулха, модо отолхо, худаг мал-таха сээртэй.

**Хүнэй үнэ абаал, шодний хараа муудаха.
Гарагай 4-дэс сентябрин 12 (хуу-
шанай 26).**

**Улаан Хулгана, 7 улаан мэнгын,
галда үүудалтай үдэр. Дашиниматай
(амгалан байдалай, зол жаргалай)
үдэр.**

Бурханда зальбарха, бэшэг зурхай зу-
раха, дасанай тахил заанаха, ураг садан болохо, худалдаа хэхэ, өөрүн амидаралда туцанай ажал хэхэ, шэнэ барилга аша-
глалгадаа оруулха, гэрлэхэ, газар хахалха, хүрэнгэ табиха, түмэрөөр урлаха, шэмэг зуудхэл зүүхэ, буянаай үйлэ бүтээхэдэ хайн. Лама болохо, ном соносочо, номлохо, хэ-
блэхэ, замда ябаха, юум газаашань үгэхэ, хүрэнгэ энэхэх, үзэл үзэхэ, мори урилдуулха, нохой тэжэхэ, хүүгэдэй үргэжэ абаха, мал худалдаха, аралжаа хэхье тэбшэгты.

**Хүнэй үнэ абаал, зол жаргал ориоха.
Гарагай 5-да сентябрин 13 (хуу-
шанай 27).**

**Улаагшан Үхэр, 6 сагаан мэнгын,
шоройдо үүудалтай үдэр. Рихэ-
— үнанда эм ороно (үнанда орохо
боноху).**

Бурханда зальбарха, хэшэг даллага а-
хуулха, бэшэг зурхай зураха, дасан шүтээн
бодхохо, санаар олгохо, хурал байгуулха,
эрдэмдэ нураха, ном соносочо, номлохо, хэ-
блэхэ, замда ябаха, эм найруулха, модо та-
риха, хүрэнгэ энэхэх, бэри буулгаха, түрэх,
буянаай үйлэ бүтээхэ, мал худалдаха, танга-

риг үгэхэ, наад тодхор дарааха, нүүдэл хэ-
хэдэй хайн. Анда бололосох, урлан бутээхэ,
дархалха, эрдэм ухаанды нуралсаха, сэргэ
худэлгэхэ, угаал үйлдэхэ, байсан гэрэй
нуури табихада харша.

**Хүнэй үнэ абаал һаа, амгалан тайбан бай-
дал ориоха.**

**Гарагай 6-да сентябрин 14 (хуу-
шанай 28).**

**Шара Бар, 5 шара мэнгын, түмэртэ
үүудалтай үдэр. Рихэ- үнанда эм оро-
но (үнанда орохо болоху).**

Бурхан шүтээн, орон гэрээ һэргээхэ, арамнайлха, лама болох, эм найруулха, замда гараха, эрдэмдэ нураха, шэнэ хубсаана эсхэхэ, үмдэхэ, бэри буулгаха, хурим хэхэ, тоосоо хэхэ, үзэл үзэхэ, сэргэ худэлгэхэ, модо отолхо, тангриг үгэхэ, ном номлоходо һайн. Газар хахалха, наймаа хэхэ, нохой абаха, хүүгэдэй хүлдэ оруулха, газаашань ябуулха, нэхэхэ, нүүдэл хэхэ, түрэл садан бололосох, ном эхилэн заалгахада бүтээмжгүй.

**Хүнэй үнэ абаал, арсалдаа хэрүүл, тэмэл
балаху.**

**Гарагай 7-до сентябрин 15 (хуу-
шанай 29).**

**Шарагшан Туулай, 4 ногоон мэн-
гын, огторгойдо үүудалтай үдэр. Рихэ-
— үнанда эм ороно (үнанда орохо
боноху).**

Бурханда зальбарха, 8 лусууд тахиха, тахилда үгэльгэ үгэхэ, огторгойн үүдэс саахиха, гүрэм заан хүүлэхэ, эм найруулха, ханаха, мүү үйлэ дарааха, дайсаниие номгодхохо, ехэ хүндэ бараалхаха, ном заалгаха, наанай буян бутээхэ, эд, мал абаха, худаг малтаха, модо үүлгаха, таряа тарихада хайн. Бэри буулгажа, хүрьгэ оруулжа болохогий; гэр эхилэн бариха, түрэл садан болох, газар хахалха, сэргэ худэлгэхэ, таряа ногооной үрэ суглуулха, нүүдэл хэхэ, мал худалдаха, үбшэн эм-нэхэ эхилхэ, гэр бүрихэ, нохой абахада таарамжагай.

**Хүнэй үнэ абаал һаа, үүнэхэн зайлжса
тоориху.**

**Гарагай 1-дэс сентябрин 16 (хуу-
шанай 30).**

**Сагаан Луу, 3 хүхэ мэнгын, үнанда
үүудалтай үдэр. Рихэ- үнанда эм оро-
но (үнанда орохо болоху).**

Бурхан, лусууд тахиха, дасан шүтээн бодхохо, лама болох, "Чавдор", "Үнан балин", "Лудор", "Лусын балин" үргэхэ, эм найруулха, залаха, түмэрөөр урлаха, хароулаа хэхэ, хүрэнгэ табиха, ехэ хүндэ бараалхаха, тоосоо хэхэ, үзэл үзэхэ, эрдэм номдо нургаха, адууна мал нургахада хайн. Гэрэй үүри табиха, шэнэ гэр бариха, хүн, мал һамнаха, ханаха, төөнхэх, бэри буулгаха, шэнэ дэгэл эсхэхэ, онгосо, нала, модон тээрмэ урлаха, хүүргэ бариха, ехэ гол гаталха, загаана бариха, тангриг үгэхэ, нуугч татаха, дайсаниие номгодхоха, газар һэндэхэ, модо отолхые сээрлэгты.

Хүнэй үнэ абаал, эргилжийншигээ.

**Гарагай 2-то намарай эхин шара
Бишэн һарын сентябрин 10 (хууша-
най 25).**

**Хүхэ Нохой, 9 улаан мэнгын, модон-
до үүудалтай үдэр.**

Бурханда зальбарха, бурхан, лусууд, тэнгэрэх тахиха, дасан хийд бодхохо, хэшэг даллага абаха, сан табиха, эм найруулха, гэр байсан бариха, замда мур гаргаха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, ном заалгаха, хэл-сээнэй ажалшиание абаха, урлаха үйлдээ нуралсаха, суглаа зарлаха, шэмэг зуудхэл зүүхэ, модо тариха, һөөс гэр табихада хайн. Модо отолхо, тангриг үгэхэ, нүүдэл хэхэ, хэрүүл шууяа гаргаха, эхилж ном соносочо, холын замда ябаха, шэнэ дэгээ үмдэхэ, эд, юум үгэхэ, шарил шатаахада мүү.

**Хүнэй үнэ абаал, зол жаргал ориоха.
Гарагай 3-да сентябрин 11 (хууша-
най 25-ний үдэр дабхасана).**

**Хүхэгшэн Гахай, 8 сагаан мэнгын,
хийд үүудалтай үдэр.**

Бурханда зальбарха, бурхан, лусууд, тэнгэрэх тахиха, дасан хийд бодхохо, хэшэг даллага абаха, сан табиха, эм найруулха, гэр байсан бариха, замда мур гаргаха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, ном заалгаха, хэл-сээнэй ажалшиание абаха, урлаха үйлдээ нуралсаха, суглаа зарлаха, шэмэг зуудхэл зүүхэ, модо тариха, һөөс гэр табихада хайн. Модо отолхо, тангриг үгэхэ, нүүдэл хэхэ, хэрүүл шууяа гаргаха, эхилж ном соносочо, холын замда ябаха, шэнэ дэгээ үмдэхэ, эд, юум үгэхэ, шарил шатаахада мүү.

**Хүнэй үнэ абаал, шодний хараа муудаха.
Гарагай 4-дэс сентябрин 12 (хуу-
шанай 26).**

**Улаан Хулгана, 7 улаан мэнгын,
галда үүудалтай үдэр. Дашиниматай
(амгалан байдалай, зол жаргалай)
үдэр.**

Бурханда зальбарха, бурхан, лусууд, тэнгэрэх тахиха, дасан хийд бодхохо, хэшэг даллага абаха, сан табиха, эм найруулха, гэр байсан бариха, замда мур гаргаха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, ном заалгаха, хэл-сээнэй ажалшиание абаха, урлаха үйлдээ нуралсаха, суглаа зарлаха, шэмэг зуудхэл зүүхэ, модо тариха, һөөс гэр табихада хайн. Модо отолхо, тангриг үгэхэ, нүүдэл хэхэ, хэрүүл шууяа гаргаха, эхилж ном соносочо, холын замда ябаха, шэнэ дэгээ үмдэхэ, эд, юум үгэхэ, шарил шатаахада мүү.

**Хүнэй үнэ абаал, зол жаргал ориоха.
Гарагай 5-да сентябрин 13 (хуу-
шанай 27).**

**Улаагшан Үхэр, 6 сагаан мэнгын,
шоройдо үүудалтай үдэр. Рихэ- үнанда эм ороно (үнанда орохо
боноху).**

Бурханда зальбарха, бурхан, лусууд, тэнгэрэх тахиха, дасан хийд бодхохо, хэшэг даллага абаха, сан табиха, эм найруулха, гэр байсан бариха, замда мур гаргаха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, ном заалгаха, хэл-сээнэй ажалшиание абаха, урлаха үйлдээ нуралсаха, суглаа зарлаха, шэмэг зуудхэл зүүхэ, модо тариха, һөөс гэр табихада хайн. Модо отолхо, тангриг үгэхэ, нүүдэл хэхэ, хэрүүл шууяа гаргаха, эхилж ном соносочо, холын замда ябаха, шэнэ дэгээ үмдэхэ, эд, юум үгэхэ, шарил шатаахада мүү.

"Гуа сэсэн хатан-2012" гэхэн конкурсдо

НЮТАГАЙМНАЙ ХҮНДЭТЭЙ ЭЖЫНЭРЭЙ НЭГЭН

Буряад Республикин хүндэтэ эрхэдэй дунда энэ үндэр нэрэ зөргэд хүртээн эхэнэрнүүд тиммэшье олон бэшэ. Корсаково нютагхаа миний хүгшэн эжы Елизавета Баяндаевна Харжеева гансаараа "Буряад Республикин хүндэтэ эрхэтэн" гэхэн нэрэ солодо хүртээнэй. Миний хүгшэн эжы Буряад АССР-

Сентябрин 1-дэ - Эрдэм мэдэсын үдэр үнгэргэгдэбэ

БАЯРТАЙ БАГАШУУЛ “БААБГАЙХАНАЙ” ҮУРАГШАД БОЛОБО

Улаан-Үдын “Медвежконоң” гэжэ нэрлэгдэхэн 92-дохи эхин классуудай нургуулиин-хүүгэдэй саадай дэргэдэ намарай түрүүшүн үдэрэй нарата үглөөгүүр баал түрүүшүн хонходо зориулагдахан тус нургуулиин хүгжэм, дуута линейкэ баярай оршон байдалда эмхидхэгдэхэн байха юм. Ехэ зохиодор хубсалнан – үнэндөө саб сагаахан набхагуудтай, гоё фартгууудтай, нургуулиин формонуудтай багахан басагад, шэн шэнэ костюмуудтай, ехэл томоотой янзатай заахан хүбүүд, нанаата болонон, фото-зурагын абхуулхаа хөөрсэгэнэлдэхэн гэртэхинэйнгээ, хүгшэн эжэй, абынгаа хажууда жагсаалда зогсонхой, найхан баглаа сэсэгүүдье баринхай байба...

“Амар сайн, Эрдэм мэдэсын орон, түрэл нургуули” гэлдэхэн амаршалгын үгэнүүд, шүлэгүүд зэдэлжэ, энэ нургуули-хүүгэдэй саадай директор, энээхилнэн шарайтай Татьяна Геннадьевна Митрофанова баярай үгэнүүдье хэлэж, “нургуулиин класс, таалга бүхэн нуралсалай жэлдэ бэлдэгдэнхэй” гэжэ хөөршөөн нэрлэж байжа, “баабгайхануудые” - эндэ нурадаг хүүгэдье, Россиин ерээдүйе дэмжэхэ, үргэхэ ерээдүйн бэлтигтэн, талаантай, эдир эрхэтэдье” халуунаар амаршалба, Эрдэм мэдэсын орон руу уряалба.

нургуулиин вальс, нуралсал, багшанар тухай хатар, дуунай бүлэг бэлэглэжэ, халуун альга ташалгаар утгагдаа. Байгалай эрдэм нуралсалай форум дээрэ гэртэхинтэй бэлүүлхэ харилсаата ажал тухай хөөрөөөрөө үндэр сэгнэлтэдэ хүртэхэн, нурагшадые амаршалнан тус нургуулиин Гэртэхинэй комитетэй түрүүлэгшэ Ж.Н.Цыденов республикингаа Эрдэмэй болон нуралсалай министерствын Хүндэлэлэй грамотада бүлэг нүхэдтээ (С.Ч.Добрынина, Э.Э.Эрдьниева) хүртэбэ, нургуулидаа шадаха зэргээрээ булта туналхые уряалба.

Эдир хөөрхэн хүүгэд, ехэ зохиодор нургуули тухай чадстушкануудые дуулалдажа, хүн зонийн хүхеэбэ, баярлуулба. Юумэ мэдхэгүй Незнайка хүбүүн баал эндэ нурахаяа ерэнэ хэбэртэй. нургуулиин зарлиг уншагданаан, салуудай нэрьеэнэй удаа 1-дэхи классай багша О.В.Ташбулатовада Эрдэм мэдэсын “алтан тулхуур” баруулагдажа, нүүлдэнь багашуулда зориулагдахан түрүүшүн хонхо жэнгиржэ, эндэ сугларагшад халуун альга ташалгаар бишыхан хүүгэдье “Эрдэм мэдэсын, хүүгэдэй орон” руу үдэшэбэ.

“Хамтаа дээрээ 132 үхижүүд эндэ нурадаг, 5-дахи классаа 32-дохи, бусад нургуулидаа

нуралсалаа үргэлжлүүлдэг байна. Мүнөө жэлдэ 29 хүүгэд 1-дэхи класста оробо” гэжэ директор Т.Г.Митрофанова ойлгуулба.

“1999 ондоо би эндэ багшалнаб. Гурбан выпуск эхин классай хүүгэдье дүүргүүлээб” гэжэ омогорхон хөөрэхэн ехэ дүй дүршэлтэй багша Ольга Владимировна Ташбулатовада, 1-дэхи класста оронон бүхы үхижүүлдэ, гэртэхиндэнь зохёхы амжалаа хүсэбэдэй. Тэдэ хүүгэдэй дундаа мантай “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшандад (“Үнэндөө” 30 гаран жэлдэ) оператораар амжалтатай ажалладаг Г.А.Доржиевагай аша хүбүүн, гоёор хубсалнан Дымбрыл Доржиев найхан баглаа сэсэгүүдтэй, баал нургуулингаа байшангай богоно алхажа, Эрдэм нуралсалай шэдитэ орондо оробо гээшэ.

Анха түрүүших иеэ нургуулида, 1-дэхи класста оронон ашаяа амаршалхаяа ерэхэн нагаса эжытэйн Валентина Эрдьниевна, Гэсэгма Амурровна хүгшэн эжытэйн, Владимир Тыхеевич үбгэн абатайн баал адли баярлажа, омогорхожо, бишыхан Дымбрылний бэрхээр нурахан, амжалтатай ажаллажа байхан эхэ, эсэгынгээ нэрэ нэрлүүлхэ, холуур суурхуулхаа байха гэжэ найданабди.

Үнэн зүрхэндээ 1-дэхи класса ороноорь хани халуунаар амаршалнабди, найн нурахыен, элүүр энх ябахыен хүсэнэбди!

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: нагаса эжы Валентина Эрдьниевна Марахинова зээ хүбүүгээ нургуулида оруулба; “Медвежонок” гэхэн 92-дохи нургуулиин дэргэдэхий хүүгэдэй саадай 1-дэхи класса оронон хүмүүжжээнүүд Дымбрыл Доржиев ба Ольга Доржиева.

Буряад үнэн 6.09.2012 № 35 (21883) № 35 (798)

ОМК ГАРАНТ Мы гарантируем качество!

ПЛАСТИКОВЫЕ ОКНА VEKA

21-10-10, 65-06-06

Балтахинова 17, блок «Г»
2 этаж, оф. 209